

FORRÁSOK

Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon. Kalligram kiadó, Pozsony 2012

Nagy Antal Mihály: Örök szövetség Kálvin János Kiadó, Budapest 1995

Randolph L. Braham: A népiértés politikája Belvárosi Könyvkiadó, Budapest 1997

Magyar István: Az országokban való sok romlásoknak. Magyar helikon, Budapest 1979

Károli Gáspár: Két könyv – melyből megérthetni mi az oka Magyarország romlásának. Vajthó László Magyar Irodalmi ritkaságok 5., Budapest 1931

Korabeli református és zsidó felekezeti sajtó

Riszovannij Mihály¹:Schnitzer Ármin és Pap Gábor barátsága –
a Schnitzer-émlékiratok tükrében

Prof. Dr. Schweitzer József főrabbi emlékére

A vallásközi párbeszéd széles spektrumán különleges helyet foglalnak el a személyes kapcsolatok, barátságok a különböző egyházak neves és kevésbé neves képviselői között. Konferenciánk szervezői arra kértek fel, hogy a hely szelleméhez méltón elevenítsem fel két, Komáromhoz szorosan kötődő egyházi több mint száz évvel ezelőtti, de jelentőségében, sőt: szépségében máig tanulságos baráti kapcsolatát. Schnitzer Ármin főrabbi és Pap Gábor református püspök barátságáról van szó. Előadásom apropója továbbá az, hogy a Komáromi Zsidó Hitközség felkutatta és rögtön két fordításban, szlovákul és magyarul is kiadta Schnitzer eddig lappangó, csak néhányak által idézett emlékiratait,² melyek annak idején Bécsben, 1904-ben jelentek meg *Jüdische Kulturbilder – aus meinem Leben* címmel. Ez a visszaemlékezés pedig részletesen tárgyalja a rabbi és a püspök barátságát – az előbbi szemszögéből. E szubjektív, de autentikus forrás segítségével szeretném feleleveníteni ezt a baráti kapcsolatot, gazdagon idézve Schnitzer – immáron mindenki számára magyarul is elérhető – visszaemlékezéseiből.

¹ Dr. Risovannij Mihály, egyetemi docens, a Nyugat-Magyarországi Egyetem Bölcsészettudományi Főiskolai Karának oktatója. E-mail: riszov@btk.nyme.hu Az előadás elhangzott a Selye János Egyetem IX. Nemzetközi Tudományos Konferenciája Teológiai Szekciójában, Komáromban, 2017. szeptember 12-13-án

² A könyv a konferencia ideje alatt készült el, s 2015-ben jelent meg *Zsidó kultúrképek – az életemből* címmel. Fordította és a jegyzeteket készítette: Risovannij Mihály. Kiadta a Komáromi Zsidó Hitközség. Az idézeteknél megadott oldalszámok a kiadásra vonatkoznak.

A dolgozat felépítése a következő. Először Schnitzer Ármin és Pap Gábor életét idézem fel a források tükrében, majd kapcsolatuk történetét rekonstruálom Schnitzer személyes visszaemlékezései alapján.

Előadásomra készülve felhasználtam a keresztény-zsidó párbeszéd hosszú évtizedeken át aktív alakítójának, a – mind zsidó mind keresztény oldalról – méltán nagy tiszteletnek örvendő Schweitzer József főrabbi korábbi írását a témáról (Schweitzer 1983), mely a *Confessio* 1983-as évfolyamában jelent meg, s mely szintén idéz az – akkor még csak német eredetiben fellelhető – visszaemlékezésekből. Konferenciánkat 2014 novemberében tartottuk – azóta sajnos Schweitzer József, *rabénu u morénu*, rabbink és tanítónk elhunyt. Dolgozatomat az ő emlékének ajánlom.

Schnitzer Ármin útja a jesiváktól a komáromi rabbiszékig

Schnitzer Ármin, a későbbi komáromi főrabbi Hunfalván született 1836. december 8-án, és 1914-ben hunyt el szolgálatának helyszínén, Komáromban. Éppen annak az aranykornak – talán inkább aranyának vélt és hitt kornak – a végén (pontosabban, a vég kezdetén) melyet a hozzá hasonló tudós rabbik lelkes és lelkesítő működése, alkotó közéleti tevékenysége jellemzett. Annak a kornak a végén, mely magyarok és zsidók együttélésének, a magyar-zsidók, vagy magyarrá vált zsidók polgárosodásának és emancipálódásának történelmi távlatokban oly rövid ideje volt. Schnitzernak megadatott, hogy mindezeket megélje, de az élete során legalább jogilag megvalósult magyar zsidó emancipáció leépülését, pláne lerombolását és tragikus végét már nem kellett végignéznie.

Jiddis nyelvű családban nőtt fel, serdülőként élte meg a 1848-49-es szabadságharcot (melyről lelkes, de kissé groteszk képet fest visszaemlékezéseiben), majd 13 éves korától különféle jesivákban tanult: Leipnikben fél évig, majd Nikolsburgban, ahol *Samson Raphael Hirschnek*, a németországi modern ortodoxia vezéregyéniségének, későbbi frankfurti rabbinak lett a tanítványa. Schnitzer vallási nézeteinek, szemléletének, vallásjogi felfogásának megértéséhez fontos röviden megvilágítani azt a környezetet, a 19. századi jesivák világát,

amelyben felnőtt.³ A *jesiva* szót – mely szó szerint „együtt ülést” jelent – sokszor túlinterpretálva „teológiai főiskolának” fordítanak, mondván, onnan kerülnek ki a rabbik. Mások, így Schnitzer is az *Életképek*-ben, „talmudiskolának” (*Talmudschule*) fordítják, ami már közelebb visz a valósághoz. Ő maga így ír a jesivákról:

A régi jesiva egykoron a zsidó szellem és a zsidó népi erő fellelővára volt. Iskolák, melyekből „jó eszű” és erős lelkű, nagy tanítómesterek nőttek ki, akik mindenkor acélkemény meggyőzőerővel és erős hittel fenylettek előttünk az élet sötétjében, hogy zsidóságunkat nemcsak a mi javunkra, hanem az egész emberiség javára fenntartsák. (15. old.)

A klasszikus jesiva – nem számítjuk ide a mai, ún. „modern ortodox”, a világi ismeretek felé nyitott intézményeket – még csak nem is a zsidó tudományok főiskolája volt. Tanrendje nem tartalmazott olyan, a teológiákról illetve a későbbi rabbiszemináriumokból ismert tantárgyakat, mint (összehasonlító) irodalomtörténet, filozófia, zsidó történelem és vagy pláne bibliai régészet. Még bibliai tanulmányok sem szerepeltek a tanrendben, hiszen a Zsidó Bibliát, de különösen a Tórát, Mózes öt könyvét, nemhogy a jesiva tanulói, a 14 év feletti *bócherek* (ifjak), hanem már a kisgyerekek is tanulták, sőt mondhatjuk, megtanulták a zsidó elemiben, a *chéderben* – ahol Schnitzer apja is tanító volt.

A világi témák, tudományok, különösen a zsidóság eszmevilágának, irodalmának korabeli tudományos – azaz összehasonlító, történeti – szemlélete idegen volt a jesiváktól, sőt egyenesen tiltott tannak számított. A tanulás középpontjában a Talmud és a hálákhikus (vallásjogi) irodalom állt, a *kommentárok kommentárjainak kommentálása*. Előadások (*siúr*), egyéni olvasmányok, s legfőképpen a *chávrutá*, a páros tanulás jelentették a tanulási formákat. Utóbbi során gyakorolták a felépítésében logikus, megjelenésében heves, elkötelezett, de mégis szabályozott vita és érvelés módszerét. A sokéves tanulás a zsidó vallási műveltséget szolgálta, minden zsidó férfi számára nyitott volt, a legjobbakat pedig felkészítette jövőbeli vallásjogi döntések meghozatalára – a hagyományos értelemben vett rabbiságra. Ezt az

³ A morvaországi zsidóság korabeli világáról lásd Miller (2011)

elismert rabbik aláírásával ellátott levél, a *szmichá* igazolta (eredetileg „kézrátétel”), de használatos a *hátará* (engedély) kifejezés is (Schnitzernél is ezt olvassuk majd).

A 19. századi zsidó vallási reform vezéregyéniségei, leginkább Abraham Geiger egy zsidó teológiai kar és ehhez kapcsolódó rendszeres teológiai tanulmányok létrehozását szorgalmazták, mint a rabbiképzés formáját és keretét.⁴ Tudományosan megalapozott, a zsidóság perspektívájából művelt diszciplínákkal – Biblia, rabbinikus irodalom, irodalomtörténet, filozófia, történelem, régiségtan (*Altertumskunde*) – kitekintéssel az európai művelődéstörténetre. Ezek a karok az eredeti elképzelés szerint az egyetemekhez kapcsolódtak volna, de az egyetemek ellenállása miatt létrehozták az önálló rabbiszemináriumokat. Breslauban 1854-ben, Berlinben 1872-ben, majd 1877-ben (a breslaui „leányintézményeként”) Budapesten, a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézetet, mai Zsidó Egyetem elődjét.⁵ Ezeket a (szintén akkoriban intézményesülő) ortodox irányzat – különösen a magyarországi – élesen ellenezte: nemcsak tartalmukat, a tudományos alapokat és a haladó zsidóság tanait, hanem formájukat, magát a szemináriumi létformát is.

Az ortodoxián belül egy kicsi, korát megelőző csoport a szigorú vallásjogon nem változtató, de a modern tudást tisztelő és elismerő, ennek követelményeinek megfelelő intézmény létrehozására törekedett. Ennek eredményeként hozta létre 1851-ben Kismartonban az ortodox rabbiszemináriumot (eredetileg jesivaként) *Esriel Hildesheimer* ortodox, de doktorált rabbi. 1869-ben azonban Berlinbe költözött, mert nem bírta elviselni a bezárkózó ortodoxia atmoszféráját és támadásait.⁶ A hazai ortodoxia még a vallásjogot nem érintő modern ortodox szemléletet és annak szemináriumát sem fogadta el.

⁴ A rabbiszerep történeti változásairól és folyamatos kihívásairól lásd Homolka (2012)

⁵ A budapesti rabbiképzőről és társintézményeiről számos tanulmány lásd Schweitzer et.al. (1999)

⁶ A kezdeményezésről és kiteljesedéséről, a berlini rabbiszemináriumról lásd Gantner (1999)

Talán még nagyobb hírt szerzett magának írásaival és tevékenységével *Samson Raphael Hirsch*, akiről Schnitzer, visszaemlékezve nála töltött tanulóéveire, így ír:

Ezt az illusztris széket (a nikolsburgi rabbiszéket) most egy klasszikus műveltségű, minden konzervativizmusa mellett igencsak modern, glaszé-kesztyűt viselő férfi foglalta el, aki már ünnepelt nevet szerzett magának a zsidó irodalom területén. A „Choreb”, a „Gondolatok Izrael kötelességeiről” szerzője, aki felvette a harcot Geiger, Holdheim, Aub, a zsidó vallási reform úttörői ellen, aki azonban minden művét német nyelven írta.

Ha (elődje) R. Mordecháj Beneth magas, tiszteletet parancsoló alakja hosszú selyemkaftánban, magas prémkalappal a fején, szolgálótól és tanítványától kísérve az utcát rótt, a lányok és asszonyok szégyellősen elhúzódtak. Addig Samson Raphael Hirsch főrabbi rövidre nyírt körszakállal, rövid, modern szalonkabátban naponta kijárt sétálni és udvariasan emelgette kalapját minden neki köszönő férfi – és nő előtt.

Amíg R. Beneth betöltve ötvenedik életévét különvált feleségétől, akivel zavartalan egyetértésben élt, hogy egész életét kizárólag a Tórának, az aszkétikus vallásosságnak, és különösen a Kabbala tanulmányozásának szentelje, Hirsch rabbi állandó kísérője mindennapi sétái során a felesége volt – amit legalábbis nagyon furcsának tartottak. Csoda-e, hogy a közösség öregjei elgondolkodva csóválták a fejüket egy ilyen „Landruw” [a Landesrabbiner jiddises alakja] felett, és Morvaország rabbijai, akik mind a régi gárdához tartoztak, csak ódzkodva vették magukat e főrabbi fennhatósága alá? (57. old.)

A német nyelv és a világi (német nyelvű) irodalom iránt lelkesedő, Schillert olvasó (és öt évtizedekkel később is idéző) Schnitzerre nagy hatást tett Hirsch mind tanítóként, mind szónokként:

Aki látta e férfiút a szószéken, átszellemült arcával, nagy, lángoló szemeivel, aki hallotta őt, amint hatalmas szava egyszer a zengő vilámláshoz volt hasonlatos, ahogy meg akarta hajlítani az emberi gögőt és büszkeséget, egyszer súlyos „kalapács”-hoz, mely sziklákat tör össze”, amint a keményszívűséget és az önzést ostromozta, máskor pedig finom, dallamos, lágy volt, mint az égi szférák hárfahangja, amikor a vallási

megnyugvás csillapító balzsamját csepegtette a sors által megnyomortottak vérző sebeibe. Aki látta, miként villant meg a szeme, hogyan emelkedett büszkén alakja, amikor Izrael történetéről, prófétáiról és költőiről, bölcseiről és tanítóiról, hőseiről és mártírjairól, harcairól és győzelmeiről mesélt, hogyan szellemült át arca, amikor vallásos, féltisztelettel a jog és az egyetlen, tiszta istenhit végső győzelmét hirdette a jövőben, az elmondhatta: valóban, varázslat honol e szónokfejedelem ajkán. Annak el kellett ismernie, hogy Isten kegyelmes iránta, ki nek ajkát az ékesszólás angyala avatta csókjával, aki elmondhatta magáról, ahogyan Jesája próféta: „Isten szelleme nyugszik rajtam, mert Isten kiválasztott, hogy hirdessem az üdvösséget” (64. old.)

Hirsch munkásságát azonban az európai zsidó történetírás első sorban nem nikolsburgi főrabbiét, hanem a frankfurti modern ortodox közösség megalapítójaként jegyzi⁷. Ezt a lépést, a Frankfurtba költözést Schnitzer is említi visszaemlékezéseiben, hisz egyfajta „személyes csapásként” élte meg ifjú korában:

Ekkor, mint derült égből a villám, súlyos csapás ért minket, lelkes tanítványokat. Egy nap futótűzként terjedt a hitközségben, hogy a főrabbi benyújtotta lemondását és Frankfurt am Mainba megy, egy kis frakcióhoz, amely az ottani hitközségből kivált. Senki sem akarta ezt elhinni: „Nem fogja feladni a kontinens első rabbiságát, Morvaország és Szilézia tartományi rabbijának pozícióját, egy valódi hercegséget? S mindezt miért? Valamiért, ami még csak nem is hitközség?” Így mondta mindenki, de mégis igaz lett, megváltoztathatatlan tény – a főrabbi döntése megmásíthatatlan volt. (67. old.)

A nikolsburgi jesiva mellett Schnitzer az ottani gimnáziumban is tanult, később Gyöngyösre került, s nemsokára feleségül vette a szegény, de jámbor és nagy tiszteletnek örvendő Mendel Kirz lányát. Családjáról nem ír a visszaemlékezésekben!

1858-ban Liptószentmiklóstra érkezik, apósával folyamatosan tanul s három év múlva megszerzi a rabbioklevelet. Tanulságos történet, melyet így ír le:

⁷ Hirsch életéről, működéséről, de különösen „tapasztalati világáról” a modernitásban lásd Tasch (2011)

A három „kosztos év” a végéhez közeledett, s szembesültem azzal komoly kérdéssel, amit Jákob atyánk is feltett magának: „Mikor fogok valamit tenni a házamért?” Mindenekelőtt meg kellett szereznem a hátoro-t, a rabbidiplomát („engedélyt”) ami feljogosít a rabbi hivatal gyakorlására. Nagyravágyásomban nem is akartam megelégedni egyetlen egy hátoro-val, többet akartam belőlük, mégpedig elismert rabbinikus tekintélyektől. Így apósom útravalóul írt néhány sort, melyekben egyszerűen és szerényen, amilyen volt, igazolta, hogy házában három éven keresztül, vele együtt – nem nála – tanultam, és nem tértem el a „hálákhá (vallásjog) négy oszlopától”.

Az első diplomát a hunfalvi, a másodikat a gyöngyösi rabbtól kaptam, de törekvésem magasabb célt tűzött ki: Magyarország legmagasabb rabbinikus tekintélyétől, a pozsonyi rabbtól, a Kszáv-szofer-től akartam jóváhagyást nyerni. Ismerte apósomat és engem is, mert egy évvel azelőtt felkestük őt Szliáczt fürdőjében, ahol kúraltatta magát. Az apósom olyan mély benyomást tett a rabbira, hogy búcsúzaskor arra kérte: „Reb Mendel emlékezzék meg róla imáiban”, s utána hetente több levél is érkezett tőle, sok-sok ív tele Tórával [tanítással]. Az egyik levélben azt írta, hogy a váltóláz, ami amúgy naponta ebben az órában elfogja, a levélírás közben kimaradt, „mert – írta – a Tóra gyógyulást hoz.”

A pozsonyi rabbi magas, impozáns alak volt, s bár magas tisztének tudata minden mozdulatában jelen volt s olyan méltósággal lépett fel, mely mindenkivel érzékeltette, hogy a „Presborgi Ruv” [a pozsonyi rabbi] előtt áll, mégis jólelkű volt, lényének alapvonása pedig a tiszta jószívűség. Beszédéből áradt a szellem, minden szavában eszeség, s némelyiknél nem lehetett nem észrevenni, hogy nagy erőfeszítés árán szerezte meg.

Apósom ajánlólevelével felszerelve indultam útnak Pozsonyba. Ott megtudtam, hogy a rabbi ebben az évben is Szliácztban van, így odautaztam. (135-136. old.)

A pozsonyi rabbinál tett látogatás leírása azért is érdekes forrás, mert nemcsak a „bezárkózó ortodoxia” képviselőjét hozza emberközelbe, de betekintést ad a magabiztos valláspolitikai harcos mögötti ember személyes vívódásba is

Nagyon kedvesen fogadott, mégis elhallgattam előle utazásom okát, hiszen tapintatlanság lett volna a gyógyhelyén, ahol gyógyulást és nyugalmat kívánt, kéréssel zavarni. Megmutattam a dokumentumaimat, átolvasta és megjegyezte:

„Mindez igen szép, de ez a néhány sor az apósától többet ér, mint a legszebb haturok. Amióta megláttam őt, nem megy ki a fejemből. Olyan ember, aki minden oldalról kerek, sehol sem sarkos” (vagyis sehol nem lehet rajta fogást találni).

Nem tudom, sejtette-e, mi vezetett hozzá, de olyan kedves volt, hogy meghívott, maradjak vele néhány napig. E váratlan, számomra nagy megtiszteltetést jelentő meghívást természetesen készségesen elfogadtam.

Élvezetes, ma is felejthetetlen napok voltak ezek. A rabbi fiával laktam, a mostani pozsonyi rabbival, aki akkoriban 18-19 éves lehetett, de már kiváló talmudista, hihetetlenül nagy tudásszomjjal. Nem volt rest és felkért, „mondjak neki Tórát”, s csak másnap, amikor a rabbi visszatért ugyanarra a témára, vettem észre, hogy lakószobájában, amit a mienktől csak egy vékony fal választott el, figyelmesen hallgatott minket. Onnan kezdve óvatosabb voltam a „Tórám” kiválasztásával. (136. old.)

A rabbi hosszú sétákat tett az erdőben. Ezekre elkísértem, és ott, az erdő csendes magányában olyan közlékeny lett, hogy életének legintimebb részleteit is megosztotta velem, olyanokat, amikről talán a saját gyerekei sem szerezhettek tudomást. „Nagyon sajnálom, hogy nem tanultam meg németül” – német alatt a profán tudást értette, általában – és amikor meglepődve felnéztem, magyarázatképpen hozzátette: „Ha megtanultam volna ’németül’, akkor a németiség nem jutott volna olyan messzire.” Azt akarta ezzel mondani, hogy ugyanazokkal a fegyverekkel hatékonyan küzdött volna vallási haladással. (138. old.)

A látogatás persze sikerrel járt, erről Schnitzer így ír:

Ott-tartózkodásom ötödik napján elmentem a rabbihoz, hogy elbúcsúzzak és azt mondtam neki: „Van nálam egy levél az apósomtól a Rebbéhez, benne egy kérés, melynek teljesítését Pozsonyban reméltem. De mivel nem illik visszavinnem a levelet apósomnak, most átadom, de a saját kérésemtől elállok. Most pedig, ezer köszönet mindenért.”

El akartam menni, de ő felbontotta a levelet, ránézett a dátumra és megjegyezte: „Igaz, akkor még otthon voltam. De maradjon még legalább holnapig.” Maradtam, és ezen a napon olyan témákról beszéltem vele, amik a rabbik speciális tudásához tartoznak. Másnap reggel egy lepecsételt borítékot adott az apósomnak címezve, melyben az oly annyira vágyott engedély, a pozsonyi rabbi hatoro-ja volt. (139. old.)

Írásaiból kitűnik, hogy Schnitzer, aki magyarországi neológ főrabbi lett és írásaiban sokszor beszél negatívan a hazai ortodoxiáról, igazán a Hirsch-féle modern ortodoxia légkörében érezte jól magát – mely közegben a legerősebb szellemi, intellektuális benyomásokat kapta nevelkedése, alakuló világszemlélete során. Nem volt tehát nyitott a radikális vallási reformok iránt, maximum a kisebb, főleg liturgiai változásokat támogatta, ami egyébként a magyarországi neológia nagy részére is jellemző volt.

Schnitzer komáromi évei

Schnitzer 1861-től haláláig Komáromban volt főrabbi. 1862. május 7-én lépett hivatalba. Érdeme, hogy 1866-ban kieszközölte több magyar vádlott felmentését a haditörvényszéknél, 1867-ben pedig a vármegyénél az ő kezdeményezésére szüntették meg a zsidókra oly megalázó esküformulát, a *more judaico*-t. Erről így ír emlékirataiban:

Egyik nap meghívást kaptam a városi magisztrátustól, hogy jelenjek meg a hivatalban és eskessek fel valakit. Akkoriban Magyarországon a bíróság még nem vált szét a közigazgatástól, az igazgatási hivatal a megyében és a városban 1873-ig ellátta a bíráskodást is. És ha egy zsidónak esküt kellett tenni, rabbit hívtak, hogy emlékeztesse őt az eskü szentségéről és elmondja előtte azt az esküszöveget, amit még Verbőczy fogalmazott meg 1514-ben. Ez volt a *more judaico*, amely sárga foltként bélyegezte meg a zsidókat a legújabb időkig.

A rabbi általában a metszőt küldte ennek a formalitásnak az elintézésére. Én azonban magam mentem. Kértem az eskü szövegét, ami így hangzott: „Én, N. N. zsidó, esküszöm...és ha bűnös vagyok, nyeljen el a föld, ahogy Dátánt és Abirámot is elnyelte, és ha bűnös vagyok,

leljen el kiütés, ahogy Naamant ellepte” – és egy egész sor hajmeresztő átok és szitok.

Amikor ezt a borzalmas formulát olvastam, a mélységesen megsértett zsidó szív kiáltása akart kitörni belőlem, de beláttam, hogy meg kell őriznem hidegvéremet és a bíróhoz fordultam: „Mondják meg nekem, uraim, melyik Neumannt kell itt érteni?” Ismerek itt egy faárus Neumannt, egy kávéházas Neumannt, egy szabó Neumannt és még sok egyéb Neumannt – ezek közül melyik volt az?” Az urak nevettek. „Hát igen, ezt nem tudjuk magának megmondani.” (Egyik sem volt a Bibliában járatos) „Nos, amíg nem tudom, melyik Neumannról van szó, nem tudom előmondani ezt az esküszöveget.”

A magyar ember nem pedáns és nyitott a szabadelvű gondolatok felé, így akkor és azután minden alkalommal azt az esküformulát mondtam el az eskütevő előtt, amit magam alkottam meg, és ami az általánossal azonos hangzású. (154. old.)

Sokkal radikálisabban, és kevésbé humoros eszközökkel szüntette meg Schnitzer öt évvel később a megyénél a *more judaico*-t.

1867 októbere volt, amikor ülésezett a katonai és a civil hivatal vegyes bizottsága, így számos tábornok és magas rangú törzstiszt, valamint megyei méltóság gyűlt össze a teremben. Egy, a megye tulajdonában lévő telket kellett a rajta lévő faépitményekkel együtt az államkincstárnak megvennie, hogy kibővíthessék az erődítmény körzetét. Értékbecslés céljából több szakértőt meghívtak, köztük egy zsidót, mégpedig az első budapesti építésifa-üzlet főnökét, Karl Neuschloss-t. A keresztény felekezetű szakértőket Ordódy Pál alispán, a későbbi mezőgazdasági miniszter eskette fel. Neuschloss elé nekem kellett lépnem, kezemben a Bibliával, hogy feleskessem.

Akkor elfogott annak a szégyenletes megkülönböztetésnek az egész nyomorúsága, amely bennünket, zsidókat évezredek óta megbélyegez, és izgalomtól remegő ajkakkal a következőt mondtam az egybegyűlteknél:

„Uraim! Még sosem éreztem át olyan fájdalmasan a felekezetemet ért megalázást és megkülönböztetést, mint most. Látják, minden úri-

⁸ Schnitzer élénken írja le a kreatív szójátékot, mely az azonos hangzású neveken alapul: Neumann – Naaman

ember letette az esküt anélkül, hogy egy egyházi ember állott volna mellette. És azt az embert, akinek teljes bizalmukat szentelték, kisebbrendűnek gondolják és feltételezik, hogy csak akkor tesz igaz esküt, ha mellette áll a lelki gondozója? Nem egy mindannyiunk Istene? Akkor hát, alispán úr! Ennél az egy Istennél eskesse fel Neuschloss urat, és meg vagyok győződve, hogy ő egyedül, a figyelmeztetésem nélkül is átérzi majd az eskü szentségét.

Zúgó Éljen- és Bravo-kiáltások követték szavaimat, melyeknek hosszantartó sikerük lett.

Ez a tiltakozás nem járt hátrány nélkül számomra. Nem jelentéktelen mellékjövdelemtől estem el, hisz minden esküvételnél két gulden járt nekem, de ezt a veszteséget kárpótolta bennem az a tudat, hogy legalább egy megyében leromboltam a felekezeti előítéletek kényszer-épitményének egyik bástyáját, és én voltam az első, aki ezt a gyálatatot lemosta népéről Magyarországon.” (155. old.)

Schnitzer jelentékeny tényezője volt Komárom város törvényhatóságának. Később az Országos Rabbiegyesület elnöke és a XII. községkerület alelnöke lett. A Magyar Zsidó Lexikon Schnitzer munkásságáról így ír: „Számos cikke jelent meg különböző lapokban, hitszónoklatait és alkalmi beszédeit magyar és német nyelven adta ki. Emlékezéseit *Zsidó Kultúrképek* c. alatt írta meg (1904). További munkái még: *Eine Rabbinerwahl*; *Der Traum im jüdischen Schrifttum*.” (Magyar Zsidó Lexikon (1929): 774.)

Pap Gábor püspök életéről⁹

Pap Gábor 1827. szeptember 10-én született Vilonyán. Édesapja Pap István, előbb vilonyai, később vámosi lelkész, egyházmegyei főesperes, édesanyja Oláh Klára. Az elemi iskola alsó öt évfolyamát Vámoson végezte, utána Pápara került. Pápai tanuló korában 1845 és 1846-ban az ifjuság írott lapját, a *Koszorút*, 1847-ben a *Vándort* szer-

⁹ Pap Gábor életét részletesen tárgyalja Farkas Béla szakdolgozata, lásd Farkas (2006), az életrajzi alapadatok megtalálhatók Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* c. kézikönyvben.

kesztette. Ottani tanulmányai befejeztével 1847 őszén Bécsbe ment, ahol magánnevelőként dolgozott Huszár József báró fia mellett. Az *Életképek* című lapban jelennek meg tudósításai, lelkesen számol be a bécsi forradalomról, majd az áprilisban érkező, Kossuth vezette magyar küldöttség fogadtatásáról. Októberben ismét részese az újabb bécsi forradalomnak. Tevékenysége nyomán a keresettek listájára is felkerül, ezért „inasruhában” kénytelen menekülni.

Hazatér, rövidesen önkéntesnek jelentkezik, novemberben belép a honvédek közé. Guyon, majd a magyar szabadságharc végéig Kmetyty György hadtestében szolgál. A bukás után elfogják, kiszabadulása után folyamatos megfigyelés alatt áll egészen lelkészé avatásáig. Lelkészi tevékenységének állomásai: 1851-ben Balatonudvariban időközi lelkész; rendes lelkészi hivatalt viselt Arácson 1852 márciusától 1854. novemberig, Balatonudvariban 1858 júliusáig, Litéren 1864 júniusáig majd Vörösberényben és Vilonyán. „1859-ben élénk részt vett a protestánsok jogait megtámadó pátens elleni mozgalomban, melynek a veszprémi egyházmegyében egyik vezére volt – írja Szinnyei – de munkás része volt a veszprémvármegyei honvédegylet megalapításában is, melynek jegyzője s később elnöke lett.” 1868-ban választják meg az egyházmegye esperesévé. 1873. május 13-án a dunántúli helyét hitvallású egyházkerület főjegyzőjének, 1874. június 1-én pedig szuperintendensének választotta. Szeptember 20-án foglalta el püspöki székét Komáromban, ahol 1878-tól volt lelkész. Szuperintendensként az esperesként megkezdett ügyeket magasabb szinten tudta képviselni. Püspökként a főrendiház tagja, „annak ülésein, különösen a polgári házassági s egyházpolitikai viták- és szavazásokban buzgón részt vett”, olvasható szintén Szinnyeinél Kiállt az 1868-as vallásügyi törvény mellett – ez mintegy megelőlegezi kiállítását a híres 1895-ös szavazáson, melyről még lesz szó. 1895. november 2-án hunyt el Komáromban, temetésekor kívül más egyházak képviselői is nagy számban búcsúztak tőle.

A két egyházfi barátsága

Schweitzer József így fogalmazott e barátságról: „Személyes vonzalommal párosult közéleti nézetazonosság kovácsolta erőssé, megbonthatatlaná barátságukat.” (Schweitzer 1983:101) „A püspök országgyűlési képviselő, főrendi házi tag a kor politikai és teológiai liberalizmusának egyik jellegzetes megismerője” – írja Schweitzer József. „A főrabbi a zsidó vallásgyakorlat tekintetében a konzervativizmus, de politikai, közéleti tevékenységében a szabadelvűség jellemzi” (uo.). Pap Gábor így írt Schnitzer Árminhoz egyik újévi üdvözlésében: „A közügyek terén sokszor találkoztunk egy és azon szent ügynek, az emberiség szent ügyének védelmezésében”. E sorok keletkezési dátumát Schweitzer József – mivel a forrást kiadó periodika sem nevezi meg – az 1892-95 közötti időszakra, a püspök életének utolsó éveire teszi.

Nézzünk meg néhány kiemelkedő tettet – hiszen elsősorban Pap Gábor nemes cselekedeteiről van szó a zsidóság érdekében, gesztusairól a zsidóság irányában – melyekről Schnitzer emlékirataiban kiemelten szól. Elsőként a püspök fellépéséről az antiszemitizmus ellen:

A tisztaeszlári vérvád idején – írja Schnitzer – amikor még intelligens emberek is hittek a vérvádban (élükön a hírhedt Molnár Jánossal, akkori városi pappal, ma a „Néppárt” vezetőjével), Pap Gábor, a nemes református püspök – kinek emléke áldott marad – nagyon sokat tett polgártársaink kedélyének megnyugtatóására. Egész idő alatt – ahogy azt velem közölte – „minden vasárnap délután bibliatanulmányt tartott Eszter könyvéről, hogy közössége Hámán példáján megtanulja, mily végzet éri azokat, akik gyűlölik és üldözik a zsidókat”. (179. old.)

Egy másik eset is, néhány évvel később, a püspök emberszeretetről, az üldözöttek melletti fellépéséről tanuskodik. Olyan esetben, amikor nem közeli ismerőseiről, még csak nem is a magyarországi zsidókról volt szó.

1891-ben az egész civilizált világot rémület és megvetés fogta el ama szívszorító szenvedés és elviselhetetlenül borzalmas üldöztetés láttán, ami Oroszországban érte a zsidókat. Ezeket üldözték el házuikból és udvaruikból, ki a nagyvilágba, kezükben a vándorlás koldusbotjával.

Ekkor feltámadt bennem a gondolat, hogy e szerencsétlenek számára zajló gyűjtés különösen sikeres lenne, ha egy nagy keresztény egyházi intézne felhívást az ügyben. A jó Pap püspökönkre gondoltam. De nem akartam közvetlenül hozzá fordulni, mert drága, odaadó barátom volt, és tudtam, hogy kérésemre rögtön íróasztalhoz ülne, hogy megírja a kért felhívást. Hisz amikor 1887-ben huszonöt éves szolgálati évfordulómat ünnepeltem, s ő egy nappal korábban, egy egyházi ülés miatt Budapesten tartózkodott, Tisza Kálmán miniszterelnök és főtanácsos kérésére, miszerint maradjon még egy napot, mert nagyon sürgető egyházi ügyeket kellene elintézni, azt válaszolta: Nem, Excellenciád! Holnap ünnepli évfordulóját „a mi rabbink”, otthon kell lennem. (179. old.)

Semmiképpen sem akartam tehát nyomást gyakorolni rá – folytatja Schnitzer – még barátságunk okán sem. Amit tesz, azt tegye spontán módon, jól átgondolva. Ezért közös barátunkon keresztül – Tuba János komáromi főjegyzőről van szó, írja Schweitzer József Csohány János kutatásaira támaszkodva – tájékoztattam őt a dologról, anélkül, hogy szóba került volna a nevem. Már másnap elküldte nekem felhívását „Komárom város emberségesen érző polgáraihoz” címmel, egy írás kíséretében, melyben ez állt: „Most vendégeim vannak, és tényleg nem volt időm arra, hogy átnézzem. Javítsa ki és változtasson rajta esetleg, saját belátása szerint.” Majdnem a felét ki kellett húznom, mert még nekem is túl soknak tűnt. Csak egy passzust szeretnék kiemelni:

„Emberként fájdalmas érzéssel gondolok arra a rettenetes szenvedésre, amelybe embertársaik az orosz zsidókat, saját polgártársaikat taszították. Keresztényként szégyenpír ég arcomon, amikor arra gondolok, hogy akik kereszténynek nevezik magukat, ily embertelenül és a szeretetet parancsoló keresztény tanítással ellenkezve járnak el egy olyan vallás híveivel szemben, melynek talaján állt a kereszténység bölcsője, mely vallásra mi is, mint az isteni kinyilatkoztatás alapján állóra tekintünk, és amellyel kapcsolatban a Megváltó kijelentette, hogy nem azért jött el, hogy törvényeit eltörölje, hanem azért, hogy megerősítse.” A felhívás „egy itteni lapban” (a Komáromi Lapokban) jelent meg, ő (a püspök) pedig 20 guldennel megkezdte a gyűjtést. Gondoskodtam róla, hogy ezt a felhívást, „az igazi keresztény tolerancia eme oklevelét” mindenhol terjesszék.” (180. old.)

Schweitzer József írásában *magyarországi németnyelvű sajtó* szerepel, mint a terjesztés fóruma. Érdekes lenne tudni, tényleg kihagyta-e Schnitzer (és miért) a magyar nyelvű sajtót? Nem bízott benne? Félt a negatív hatástól, s 30 év múlva diszkréten hallgatott róla? „A világ minden lapja – folytatja Schnitzer – sokszorosította és felmagasztaló vezércikkeket közölt. Neki azonban, a jó püspöknek, el kellett viselnie az erőteljes támadásokat és még saját lelkészgyermekének rosszallását is. Amerikából az ottani klerikusoktól érkeztek nevére a mocskos pamfletek.” (180. old.)

„Ez azonban nem akadályozta meg őt abban, hogy néptársaink egyenjogúságáért a szó szoros értelmében az életét áldozza” fogalmaz Schnitzer. Miről is van szó? Talán Pap Gábor legjelentősebb, történelmi tettéről a vallási emancipáció terén: döntő jelenlétéről a zsidó vallás recepciójáról tartott felsőházi szavazás során.

Ismét Csohány Jánost idézi Schweitzer József, amikor megemlíti, hogy országgyűlési képviselőként Pap Gábor már az 1875-78-as ciklusban javaslatot tett a képviselőházban a zsidó vallás egyenlősítésére. A kérdés hosszú éveken át foglalkoztatta a közvéleményt. A magyar református egyház 1892-95 között erőteljesen támogatta a zsidó vallás recepciójának ügyét (lásd még Csohány 1996). S most ismét Schnitzert idézem:

1895 októberében a felsőházban kellett tárgyalni a zsidó vallás – a képviselőházban már elfogadott – recepciójáról. Az arisztokrácia gátálatlan agitációt indított a törvény ellen, Bécsből külhoni mágnások egész serege érkezett, akik mindeddig sosem gyakorolták a törvényhozás jogát, és a törvénytervezet elfogadása igencsak kétségessé vált. Ekkor a püspök, mint a felsőház tagja, zsidó orvosa kifejezett tiltása ellenére felkelt betegágyából, és Budapestre utazott. Itt a barátai, akiket nyugtalanított szenvedő kinézete, felszólították, hogy azonnal utazzon haza. Ő azonban nem tágitott, és valóban csak neki volt köszönhető, hogy a tervezetet elfogadták. Szavazategyenlőség volt (107-107), így az elnöknek kellett döntenie – s ő a törvény mellett szavazott. Ha nem lett volna ott a püspök, a tervezetet egy szavazattal elvetették volna. A jó püspök halálos betegen érkezett haza, és néhány nappal később kilehelte nemes lelkét. „Áldott legyen a jámbor ember emléke”. (181. old.)

S ezzel az „emléklappal” zárja Schnitzer visszaemlékezését barátágukról. A visszaemlékezést, melyet, idézem „egy püspöknek, egy valóban „jó pásztor” ajánl hű barátságul és kegyelettel”.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csohány János (1996): A református sajtó a zsidó emancipációért. *Szombat* 1996/1
- Farkas Béla (2006): *Pap Gábor élete*. Szakdogozat. Eszterházy Károly Főiskola. Online-elérhetőség: <http://www.vilonya.eu/vilonya/sites/default/files/file/download/Pap-Gabor-elete.pdf>
- Gantner Brigitta (1999) „A hit: tudás. A berlini rabbiszemináriumról.” In Schweitzer József et. al. (szerk.) *A tanítás az élet kapuja. Tanulmányok az Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 120. évfordulója alkalmából*. Budapest: Universitas. 137-145
- Homolka, Walter (2012) *Der moderne Rabbiner: ein Rollenbild im Wandel* Berlin: Hentrich & Hentrich
- Magyar Zsidó Lexikon (1929) Szerk.: Ujvári Péter. Budapest. Online-változat (2006) <http://mek.oszk.hu/04000/04093/html/>
- Miller, Michael L. (2011): *Rabbis and Revolution. The Jews of Moravia in the Age of Emancipation*. Stanford: Stanford University Press
- Schnitzer Ármin (2015 [1904]) *Zsidó kultúrképek - Az életemből*. (fordította és a jegyzeteket írta Riszovannij Mihály) Komárno: Komáromi Zsidó Hitközség
- Schweitzer József (1983): „A hazai református-zsidó dialógus előfutárai. Pap Gábor dunántúli református püspök és Schnitzer Ármin komáromi főrabbi.” *Confessio* VII./1 101-102
- Schweitzer Gábor (2015): „Gondolatok Schnitzer Árminról a „Jüdische Kulturbilder” – Zsidó kultúrképek” című visszaemlékezése kapcsán.” In: Schnitzer Ármin *Zsidó kultúrképek - Az életemből*. Komárno: Komáromi Zsidó Hitközség, 3-14.
- Tasch, Roland (2011): *Samson Raphael Hirsch: jüdische Erfahrungswelten im historischen Kontext*. Berlin: de Gruyter

Fritz Beke Éva:¹

Pap Gábor a Dunántúli Egyházkerület szuperintendense, komáromi lelkész a Pápai Poel Zedek és a Komáromi Gemilut Chaszodim dísztagja
 Református és zsidó kapcsolatok a magyar kultúrában

BEVEZETŐ

A 19. század utolsó két évtizedében élt és tevékenykedett a városban Pap Gábor, a Dunántúli egyházkerület szuperintendense, a komáromi református gyülekezet lelkésze, akit a 1891. július 21-én a Pápai Izraelita Hitközség mellett tevékenykedő Poel Zedek – Izraelita Iparosok Gyámolító egylete – és másfél évvel később, 1893. február 26-án a Komáromi Izraelita Hitközség mellett tevékenykedő Gemilut Chaszodim – Jótékony Egylet – dísztagjává választott. Pap Gábor, a Dunántúli egyházkerület püspöke 1878. szeptember. 20-án foglalta el lelkészi állását Komáromban. Az ige hirdetései és ünnepi beszédei tükrén keresztül világítunk rá Komárom művelt, nemes lelkű, emberséges lelkész egyéniségére, majd a korabeli társadalmi eseményekben való részvétele segítségével keressük azokat az okokat, melyek arra indították a fentiekben említett két izraelita egylet vezetését, hogy egy református püspököt dísztaggá válasszanak.

A 19. század második felében történő antiszemita megnyilvánulásokkal kapcsolatos írások a korabeli Komáromi Lapok hasábjain kívül Pap Gábor hivatalos, lelkészekhez írt levelei között is találhatók.

Az antiszemita megnyilvánulások sem tudták elvenni a lakosság kedvét attól, hogy korábbi szokásukhoz híven, felekezeti megkülönböztetés nélkül vegyenek részt a város társadalmi rendezvényein, mint pl. Jókai szülőházán elhelyezett emléktábla felavatása. Ezen a nagyszabású rendezvényen Pap Gábor szuperintendens és

¹ Mgr. Fritz Beke Éva, PhD a Magyar Tudományos Akadémia külső köztestületének tagja. E-mail: fbevi829@gmail.com.

Dr. Schnitzer Ármin, komáromi rabbi is megható ünnepi beszédet mondott. Pap Gábor és Schnitzer Ármin között a hivatalos kapcsolattartáson kívül több évtizedre nyúló barátság kialakult, melynek néhány jelentősebb mozzanatáról Dr. Schnitzer Ármin a „Die Kulturbilden von meinem Leben” című művében meg is emlékezik. Ezeket a részleteket a tanulmány odaillő fejezeteiben közöljük, több oldalról is megközelítve az adott eseményt.

A vészterhes időkben – antiszemita mozgalom magyarországi elterjedése, a tiszaszlári per nyomán a komáromi komáromiak is kezdetek zúgolódni, az oroszországi zsidóüldözés híre Magyarországra is elérkezett – emberséggel fellépő, másokat is buzdító, ha kellett csilapító magatartásával vívta ki Pap Gábor azt a megtiszteltetést, hogy a pápai Pole Zedek, majd a komáromi Gemilut Chszodim izraelita egyletek dísztaggá választották.

Pap Gábor 1895. november 2-án elhunyt. Halálhíreről a Komáromi Zsidó Hitközség jegyzőkönyvében is található egy bejegyzés, melyben kegyelettel emlékeznek meg a zsidósághoz mindig emberségesen viszonyuló református püspökről.

Pap Gábor szuperintendens két izraelita egylet dísztagja

Református és zsidó kapcsolatok a magyar kultúrában téma kapcsán a komáromiak rögtön Pap Gábor református püspök és dr. Schnitzer Ármin rabbi barátságára gondolnak.

A téma kapcsán a Komáromi Lapok 1891-es év 33-számában található egy rövid tudósítás arról, hogy 1891. július 21-én a Pápai Izraelita Hitközség mellett működő Izraelita Iparos Gyámolító Egylet Pap Gábor református püspököt dísztagjává választotta. [28] Hogy mi okozta ezt a nagy megtiszteltetést, azt csak sejteni lehet. Pap Gábor híres volt a jótékonykodásáról, és lehetséges, hogy az említett pápai jótékony egyletet is támogatta, bár annak talán nagyobb a valószínűsége, hogy az 1891.júniusában megjelent felhívásra – mely az oroszországi zsidóüldözések áldozatainak megsegítésére szólította fel a jóérzésű embereket – volt egyfajta reakció e nemes gesztus.

A komáromi református gyülekezet könyvtárában található az a díszoklevél, melyet Pap Kovách Elemérné adományozott a református egyházközségnek 1947-ben. Bár az idők viharában kicsit megkopott a borítója, de maga az irat megőrizte eredeti szépségét. A kézzel írott díszes betűket olvasva megtudjuk, hogy 1893. február 26-án ünnepelte tevékenységének 25.évfordulóját a Komáromi Izraelita Hitközség mellett tevékenykedő Gemilut Chaszodim – az oklevél szerint: szeretetet gyakorlása - elnevezésű egylet, és e neves jubileum alkalmából rendezett díszközgyűlés fénypontja volt az a mozzanat, amikor Pap Gábor református püspököt egyhangúlag választották dísztaggá. Az oklevél szövege utal az 1882-es majd az 1891-es vészterhes időszakra, amikor Pap Gábor püspök példamutatása –úgy is mint ember, és úgy is, mint lelkész - páratlan volt. [30]

Pap Gábor rövid életrajza

Pap Gábor 1827. szeptember 10-én született a Veszprém-megyei Vilonyán. Apja irányításával odahaza végezte el a gimnázium első öt osztályát, majd tanulmányait Pápán folytatta. Az ott töltött diákévei alatt két ifjúsági lapnak – Koszorú és Vándor – volt a szerkesztője. 1847-ben, jogi tanulmányai befejezése után Bécsben Huszár József báró családjánál vállalt nevelői állást. Az 1848-as bécsi forradalomban is részt vett, és amikor kénytelen volt városból elmenekülni, beállt a honvédek közé. A szabadságharc leverése után Erdélyben fogságba esett, és Temesváron raboskodott, ahonnan betegsége miatt hazaengedték, ahol csendőri felügyelet alatt állott. Teológiai tanulmányait magánúton végezte el, és az addigi üldöztetése az 1851-ben történő kibocsátásával megszűnt. Először Zala-, majd Veszprém - megyében töltött be lelkészi állást. Eközben aktívan bekapcsolódott a protestánsok jogait támadó pátens ellenei mozgalomba (1859), és részt vett a Veszprém-megyei honvédegylet megalapításába is, ahol először jegyzői, majd elnöki tisztséget töltött be. A Veszprémi Református Egyházmegye esperese lett (1868), és 1873-ban a Dunántúli Helvét Hitvallású Egyházkerület főjegyzője, 1874-ben pedig szuperintendense lett. 1874 szeptember 20-án elfoglalta püspöki székét, és 1875-től

1878-ig Ó-Szőnyben töltötte be a lelkészi állást, majd 1878-tól haláláig, 1895-ig Komáromban szolgált. [32]

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy milyen társadalmi viszonyok uralkodtak Komáromban az 1880-as '90-es években, amikor nem egész 13 000 lakosa volt városnak, és mégis úgy tűnik, hogy a mostaninál sokkal aktívabb társadalmi életet éltek ősünk.

Pap Gábor igehirdetései, ünnepi beszédei

Pap Gábor székfoglaló beszéde

Pap Gábor 1878. szeptember 20-án tartotta meg Komáromban a székfoglaló beszédét, melynek bevezető imájában a hálaadást, Isten bölcsességének dicsőítését követően az isteni gondviselést magasztalta. Nemcsak ő, de életük során a gyülekezet tagjai is megtapasztalhatták, hogy az Úr Isten a halál és élet, a bánat és öröm ura is egyben. Ugyanis a komáromi gyülekezet szeretett lelkészének halálán keresztül a hívek megtapasztalhatták az isteni gondviselést, a halálban rejlő életet, melyet ez alkalommal az új lelkipásztor személye jelentett. Imájában új lelkész - az elhívást először elutasító, majd azt alázattal elfogadó Pap Gábor – olyan bölcs beszédeket kért Mindenhatótól, mely behatolva a szívek rejtekében, ott értékes termőtalajra találva gazdag lelki gyümölcsöt fog teremni. Könyörgését a következő, a gyülekezetért könyörgő szavakkal zárta: „Terjedjen itt a felvilágosodás, uralkodják a tiszta erkölcs, nemes érzések dobogtassák a szívet, szent célok elérhetéséért működjen az erős akarat. Legyen itt főlemelve folytonosan a közjónak oltára, s ne maradjon az áldozat nélkül soha. Legyen ez a nép a te választott néped, legyen a te dicsőségednek élő temploma most és minden időben. Ámen.”² [5]

² Az idézett címetek és szövegeket a korabeli helyesírás megtartásával közöljük (szerző)

A székfoglaló igehirdetés alapigéje az I. Sám. 2, 35³ igeszakasz volt. [„De támasztok majd magamnak hűséges papot, aki szíve és lelkem szerint cselekszik. Építek neki maradandó házat,...” [1]

Pap Gábor egy fiatalkori élményére hivatkozva kezdte az igehirdetését. A magasztos célért vívott harc leverését követő hányattatásban elfordultak tőle azok az emberek, akik a sikerek között barátoknak mondták magukat. Ebben a bánattal, gondokkal és kétségekkel teli időszakban egyedül csakis a Mindenható nyújtott vigaszt számára, és ő ekkor tapasztalta meg igazán, hogy milyen az igazi isteni gondviselés és szeretet. Élete nagy jelentőségű pillanatában, amikor Komáromban elfoglalta lelkészi állását, az Istenbe vetett bizalmáról következőképpen tett tanúvallomást: „Amikor kezemben a szellemvilág hatalmas fegyverével, az Evangéliummal szívemben a jézusi szeretet áldón átható melegével, lelkemben a közjóért küzdelemre kész akaratnak férfias tettejével először szólok dicsőséged szent helyéből e néphez, kit vezérletemre bízott isteni bölcseséged.” [5] Ezt követően elmondta, hogy új hivatalát milyen kétségekkel teli szívvel kezdi meg, és teljes mértékben megérti az ugyanilyen kétségekkel vívódó gyülekezetet is. A jövőt mindnyájuk előtt fátyol borítja. A lelkészben kétségek vannak, hogy helyt tud-e majd állni, meg tud-e felelni az elvárásoknak, és a célok elérésében majd támogatja-e őt a gyülekezet? A gondok között, a megoldásra váró feladatokkal nem hagyják-e magára, az a szeretet, mellyel meghívták lelkésznek, megmarad-e, és kiállja-e az idő próbáját, az akkori sok szép ígéret nem válik-e üres szavakká, amikor majd a jó ügyért harcba kell szállni, vele tart-e a gyülekezet? Pap Gábor, mint a gyülekezet új lelkésze átérzte a gyülekezet kétségeit, a hívek bizonytalanságát, mert nem tudhatták, hogy az elkövetkező időszakban milyen változások lesznek vallás-erkölcsi téren és a gyülekezet legfontosabb ügyeiben. Majd felhívta a hívek figyelmet az egészséges aggodalmaskodás jótékony, figyelmeztető hatásaira is, és a túlzott aggodásnak romboló hatásának veszé-

³ A tanulmányban előforduló igeszakaszokat a *Biblia, Istennek az Őszövetségben és az Újszövetségben adott kijelentése*, Budapest: Kálvin Kiadó, 2014. 1022 és 1351 p. ISBN 978 963 558 244 0, kiadványból alkalmazzuk. (szerző)

lyeire. Egyúttal kihangsúlyozta az Istenbe vetett hit fontosságát mindkét fél - a lelkész személye és a gyülekezet - számára. Ő az egyéni akaratát alárendelte az isteni akaratnak - mert az ó-szónyi gyülekezet nagyon ragaszkodott hozzá, és ő sem akarta elhagyni kedves gyülekezetét - és azt tanácsolta a gyülekezetnek, hogy ők is tegyék ugyanezt, mert ha Isten akarata szerint fognak élni, akkor lelki fülekkel meghallják majd az igehirdetés alapigéjeként szolgáló verset. A továbbiakban Pap Gábor az ige két fő gondolatának - ki a jó pap és mi az ő állandó háza - magyarázatával folytatta ünnepi beszédét.

A jó pap annak akarata szerint cselekszik, aki őt elhívta, de úgy, hogy szolgálata mindig az embereknek javára váljék. Sajnos a világban egyre többször történt meg, hogy az egyháziak is, és a világiak is magukhoz akarták ragadni a hatalmat oly módon, hogy mindegyik a másik fölött akart uralkodni. Ez a törekvés helytelen lenne, mert csak állandó harcot eredményezne, míg a békés egymás mellett élést, a cél eléréséért való párhuzamos törekvés a mindenki számára eredményező út. Az lenne helyes megoldás, ha úgy a gyülekezet, mint a világi vezetés is szem előtt tartaná a világtörténelem eme példáját. A jó pap folyamatosan műveli magát, az előrehaladó tudománnyal karöltve halad előre, és a már megszerzett szellemi kincseit újabbakkal gyarapítja úgy, hogy ezen új ismeretek segítségével világosíthassa az emberi értelmet, eloszlathassa a lelki sötétséget, gazdagíthassa hívei lelkét. A jó pap „nemesíti az emberi szíveket, jobbítja az akaratot, szilárd alapot vet a tiszta erkölcsiségnek s saját életében, mint tükörben az erkölcsnek vonzó, hódító szépségét, - ha nemcsak mutatja hallgatóinak azt az utat, melyen járniuk kell, hanem ezen az úton maga jár előttük, mint lelkiismeretes vezér”

[5] Csak az a vezér, lelki vezető győzedelmeskedhet, aki nem azt kiáltja „Előre” és ő maga hátra marad, hanem „Utánam” vezényszóval vezeti híveit a jó ügyért vívandó harcba. A jó pap őrzi az igazi vallásosságot, mely „...a szív nemes érzéseiben, a léleknek jóra irányított erős akaratában, közhasznú, jó és nemes tettekben dicsőül meg.” [5]. A jó pap törekszik a helyes istentisztelet megismertetésére, hirdelve, hogy Isten egy., mindenható, szent, igazságos, irgalmas és könyörülő. A jó pap hirdeti, hogy Isten lélek és tökéletes, akit lélekben és

igazságban kell imádni (Jn. 4, 23-24) , és a hívek legyenek tökéletesek, miképp a Mennyei Atya is tökéletes (Mt. 5, 48). A jó pap az Úr Jézus isteni mivoltában mutatja be, és híveit Jézus követésére buzdítja. A jó pap rámutat a Szentlélek megelevenítő, életet adó munkásságára, mely jótékonyan mutatkozik meg a történelemben, a jótékony, emberbaráti és közhasznú intézmények megalakulásában. A jó pap folyamatosan hirdeti Jézus Krisztust, az Ő bölcsességét, a Benne megmutatkozó isteni kegyelmet. A jó pap híveinek példát mutatva állandóan küzd az igazságért, és „bátran férfiasan kimondja az igazságot, s az emberiség szent jogainak - igazainak védelmében alámennydörgi az Úrnak ítéletét azokra, kik vakmerően tapodják az elidegeníthetetlen emberi jogokat. A hatalom villámai által megfélemlített, a nagyoknak kegymosolya által megszedített, az alant állók hozsánna-kiáltásai által tévútra vezetett nem engedi magát soha és semmi körülmények között. Inkább meghal, sem mint hűtlen legyen az igazsághoz, melynek vezérszerepvitelre hivatott bajnokául esküdött fel, s melyet hallgatóival meg kell ismertetnie, hogy elvezérelhesse, azokaz a szabadságra.” [5] . A jó pap a közjót is szem előtt tartja, adakozás terén maga szolgál jó példával. „Áldozatkészre lelkesíti hallgatóit az egyház, az iskola a haza s a közhasznú intézetek érdekében, buzdítja a vezérlete alatt állókat a nyomor enyhítésére, a szenvedők könyűinek letörlésére, az önhibájok nélkül súlytottaknak fölemelésére. S az áldozathozatalban önmaga jár elő jó példával, jól tudván azt, hogy semmi sem hat buzdítóbban, fölleskítőbben, mint a nemes példaadás.” [5] A jó pap felkeresi a szenvedőket, nélkülözőket, lelkesíti a nehéz lelki terhek hordozóit, lecsendesíti a hozzá forduló megtérteket, akik a múlt hibái miatt emésztik önmagukat. A felsoroltaknak eleget tevő pap akart lenni Pap Gábor, aki az igazság mellett kiállva az álnokságot üldözi, a gyengét, beteget, haldoklót bátorítja, vigasztalja, üldözi a bűnt és a közjó oltárát magasra emelve, buzdítva mindenkit a szegények, elesettek gyámolítására.

Ha ő, mint a gyülekezet új lelkésze mindezeket meg tudja tartani, a Mindenható csakis abban az esetben épít neki maradandó házat. Ez a maradandó ház pedig nem más, mint a gyülekezet, a Szentírás szerint lelki ház (1 Pt. 2,5), melyen az Örökkévaló dicsősége sugárzik. A

lelki erőnek a kösziklájára élő hitből épült fel, és örök biztonságot ad. Amennyibe a hívek vallásosak lesznek, szeretni fogják hazájukat, egyházukat, a közművelődési és jótékonyági intézményeket is támogatják, akkor megfelelő élő köveket fognak alkotni, melyből megépülhet az említett maradandó ház. Ügyelni kell arra, hogy közöny és belviszály nem tudja meggyengíteni az egyházat.

A vallás az eget és földet összekötő kapocs, melynek szükségességét az emberi lélek már a műveltség legalsó fokán is érezte, és az isteni lélekhez vágyott. „Ez az oka, hogy előttem minden vallás tiszteletreméltó, mert tökéletlen alakjában is megfelelt hivatásának, kielégítette azon kornak lelki szükségleteit, s arról tesz bizonyosságot, hogy az emberiség élénk vágyat érzett az Istenhez való közeledésre, s ezt a vágyat műveltségének megfelelően ki is elégítette. Minden vallásos eszme önmagában, saját lényegében hordja örökkévalóságát...” [5]. A vallások közül magasan kiemelkedik a keresztyénség, mely „isteni alapítójától az emberi rendeletetésnek szavát és kulcsát nyerte, mely istenről s tökélyeiről a leghelyesebb fogalmat alkotván, végtelenül fölötte áll minden egyéb vallásnak.” [5] A hitetlenek gúnyt űznek minden szent dologból, és a vészterhes időkben nincs mibe kapaszkodniuk, nincs kihez menekülniük, haláluk előtt pedig az örökkévalóság vagy az örök enyészet gondolata egyformán kétségbeejtő volt számukra.

A vallásos ember nem lehet erkölcstelen, a Szentírás köti össze a vallást az erkölccsel. Az erkölcstelen életet élő ember csak képmutató módon játssza meg hitét, de valójában már kiveszett belőle a vallásosság szikrája. Az igazi vallás az emberi jócselekedetekben tükröződik vissza. A hívő ember erkölcsi kódexének főbb pontjai közé tartozik az egyenes, nem trágár beszéd, más birtokának, becsületének tiszteletben tartása.

A vallásos emberek szeressék egymást az Istenhez felemelő tiszta, önfeláldozó, Jézus tanítása szerinti szeretettel (Mt. 22,37 – 39) úgy, mint ahogy Jézus is szeretete a tanítványait (Jn. 13, 34-35). Az önzetlen keresztyén szeretet az emberi szívben található, és nem szavakban, hanem tettekben nyilvánul meg. Az ellenség szeretete abban nyilvánul meg legelőször, hogy a megsértett ember békejobbot nyújt annak, aki őt megbántotta. A vallásos ember legyen lélekben is erős,

mert ez ember valódi nagyságának mérlege, ez az a pont, melybe vesztély esetén bele lehet kapaszkodni. A lelki erő Jézusban dicsőült meg, de az ember csak vágyakozhat arra, hogy meg tudja őt közelíteni. Bár követői számára kijelölte az utat, mégsem könnyű a rajta való haladás. Ám aki birtokolja a lelki erőt, azt a szenvedések nem rettentik vissza Jézus követésétől. A tudatlan emberből hiányzik a lelkierő. A lelki erő birtoklásához elengedhetetlen a lélek kiképzése, az ismeretek megszerzése pedig a tudomány fejlődésével lépést tartva lehetséges, a felvilágosodásra törekedve. A felvilágosodáson keresztül érhető el az igazság, azon keresztül pedig a szabadság. „Izrael is azért vesztette el előbb szabadságát s önállóságát, majd később állami lételet is, mert nem ismerte meg az igazságot mely által szabaddá s a szabadság birtokában naggyá és hatalmassá lehetett volna. Ha szabadok akartok lenni, törekedjete a felvilágosodásra, lelkierő fejlesztésére, az igazság ismeretére.” [5]

Akinek a lelke erős, abban általában nemes szív lakik, és az ilyen ember áldozathozatalra is készen áll. A hívő is legyen áldozathozatalra kész, elsősorban a közjóért kellene áldozatot hozni, nem sajnálva rá időt, erőt, vagyont, életet. Nagyon fontos a haza, a nemzet, az egyház és az iskolák szeretete. Ez utóbbi azért fontos, mert itt fejlődik az új nemzedék lelki ereje. A haza elvesztésével tulajdonképpen minden elveszne, ezért meg kell őrizni, óvni a hazát.

Az ünnepi beszéd végén Pap Gábor a Mindenható áldását kérte a Komárom városára, a gyülekezetre, a földművesre, iparosra egyaránt.

Az utóimában az új lelkész és a gyülekezet lelki erejének növekedéséért, a Mindenható áldásáért könyörgött. Ezt követően hangzott el az uralkodóház, nemzet, haza, város és előjáróság megáldásáért való könyörgés, melyet a gyülekezet megáldásának kérése zárt le.

Érdem-koszorú néhai főtitkarságának és nagyságos Nagy Mihály királyi tanácsos, Dunántúli Egyházkerület szuperintendens közhasznú életének érdemvirágaiból

1878. október 20-án a komáromi református templomban elhangzott ünnepi prédikációban néhai Nagy Mihály (1788. dec. 14 – 1878. március 19. Komáromi) királyi tanácsos, Dunántúli Egyházkerület szuperintendensének érdemeit méltatta Pap Gábor. Nagy Mihály életpályájának rövid ismertetőjének mottója a Jel. 2, 10. alapige volt.

Nagy Mihály emberi, lelkesi és egyház-vezetői munkássága terén elért érdemeit gyűjtötte össze Pap Gábor. Igaz ember lévén hűen szolgált Istent, hazáját és családját.

Idejét, erejét, vagyonát nem kímélve munkálkodott az egyházi ügyek előmozdításán. 63 éven át szolgált mint protestáns lelkész, és mint valódi lelki vezető, az Úr Isten akaratát tartotta szem előtt, és nem az emberek tetszését kereste. Mint a protestáns egyház kormányzója, honfitársai érdekeit védelmezve az emberi jogokért mindig bátran állt ki. Az egyházban eltöltött szolgálatának ötvenedik évfordulója alkalmából 1865. szeptember 6-án elnyerte a királyi tanácsos címet. [3]

Nagy Mihály az ígét hirdette alkalmas és alkalmatlan időben – néha még a háztetőkről is – nem törődve a vértanúság fenyegető veszélyével. A vészterhes időkben is megőrizte szabadságát, lelki függetlenségét. Nagy tudású, kitűnő szónok volt, aki híveit nagy lelki magasságokba tudta emelni. Egyházi vezetőként sem okozott csalódást. Az 1845-48-ig vezethette békében az egyházat. Az 1848-as szabadságharc leverése után csak a protestáns autonómia maradt sértetlenül, de a hatalom ezt is le akarta rombolni. A világ elemeit kizárva a tárgyalóteremből, könnyű sikerben reménykedtek, de hamarosan csalódniuk kellett. A protestáns papok a lélek fegyvereivel harcoltak, elutasítva az előnyöket, melyek az átállással jártak volna. Az 1859-ben kiadott pátens (nyílt parancs) [3] erős támadás volt a protestánsok ellen. A hatalom a behódolónak jutalmat, az ellenszegülőnek büntetést – börtönt, esetleges halálbüntetést – ígért. Az ellenállók közé tartozott Nagy Mihály szuperintendens is, aki bár jól tudta, hogy a ha-

talom haragját fordítja maga ellen, mégsem küldte szét egyházkerületében a pátent. Rendíthetetlenül állt a történelem viharában, tudva, hogy a hatalom a testet megtörheti, de a lelket nem. Az ellenállás végül is meghozta gyümölcsét, ugyanis a Nagy Mihályhoz hasonló, nagy lelki erővel rendelkező egyházi vezetők magatartása – a pátens visszautasításával történő példamutatása – visszavonulásra készítette az abszolutizmus támadó erőit. „A 3 millió fő számoló magyar protestáns egyház győzött a szellem fegyverével, megvédelmezte megtámadott jogait s e példa által buzdítva megkezdte a szellemi harcot elkobzott jogainak visszaszerzéséért. És e harcot is süker koronázta. (...) Az elkobzott jogok újra kivívtak. (...) Az a szellemi erő – mely e nagy átalakulást előidézte – a protestantizmusból áradott ki. Mint már oly sokszor, úgy most is nevezetes tényezője volt a protestantizmus a magyar alkotmányos élet visszavívásának. (...) *A protestáns papság hivatásából folyó szent kötelességet teljesít, ha bárhonnan jöhető támadások ellen önfeláldozásra is készen védelmezi ezen erődöt, hogy jöhető nehéz időkben legyen – mint volt már oly sokszor – mentsvára a nemzet alkotmányos életének is.*” [3]

Mint családfő, mindig arra törekedett, hogy „családját szellemi és anyagi erőbe fölemelhesse” [3]

Az ünnepi beszéd záró részében Pap Gábor tovább méltatta Nagy Mihály érdemeit, megemlékezve nemes emberi jellemvonásairól: „Saját erejével felküzdötte magát a valódi nagyok közé. Igen, felküzdötte, mert nagynak nem születik senki, de nagygyá lehet mindenki, ha van benne lélek és akaraterő.” [3]

Nagy Mihály nem hódolt be a világi hatalom által ígért jutalmaknak, csak egy akarat, az Isten akaratát volt számára mérvadó, csak ezen akarat előtt „hajolt meg, mert mint nagy mesterének, úgy neki is az volt az eledele, hogy mennyei atyjának akaratát cselekedje.”

Az ünnepi beszéd végén a záró imában Pap Gábor a gyászolók fájdalmának enyhítéséért könyörgött a Mindenhatóhoz, aki élet és halál ura. Ezt követően az egyház számára kért az elhunyt vezetőhöz hasonló nemes-lelkű nagy tudású férfiút, majd Isten áldását kérte az egyházra, nemzetre, világi vezetőkre és a komáromi gyülekezetre majd magára a városra is, a következő szavakkal: „Áldd meg Rév-Ko-

márom városát, ennek minden rendü, rangu, felekezetü lakosait. A testvérfelekezetek közti szép egyetértésnek gyémánt kapcsai ne lazuljanak itt soha, hanem inkább váljanak összetartóbbakká az időnek folyamán.” [3]

Pap Gábor leveleiből

Pap Gábor hivatalába lépése utáni néhány hónappal – 1879. január 20-án kelt levelében nehezményezte, hogy a perőcsényi egyház helytelenül, megkerülve az egyházi vezetést, önálló akcióban kezdve kérvényt írt a kultuszminiszterhez. Amint a levélből kiderül ez volt az első ilyen próbálkozás, ezért Pap Gábor, mint püspök még nem terjeszti az ügyet az egyházi tanács elé, de a református autonómiát féltve nyomatékosan figyelmeztette a levél íróját, hogy ilyen eset a jövőben nem forduljon elő. A kérvény elküldésének helyes módja az lett volna, ha kérvényét a perőcsényi lelkész az illetékes egyházmegyei esperes ajánlásával elküldte volna a püspöki hivatalba, és onnét továbbították volna a kultuszminiszterhez. [8]

Pap Gábor 1879. január 20-án az újraindult Magyar Protestáns Iskolai és Egyházi Figyelő című lap bemutató példányát mellékelve az a felhívással intézett körlevelet lelkésztársaihoz, hogy mindegyikük rendelje meg ezt a heti/havi folyóiratot. Az ügy fontosságát hangsúlyozván értesíti a lelkészeket, hogy a klérus századokra kihatóan munkálkodik a protestánsok ellen, és minden lelkész hozzon egy kis anyagi áldozatot a protestantizmus ügyéért. Ha lelkési fizetése nem engedné meg az újság előfizetését, abban az esetben a gyülekezeti könyvtár részére rendeljenek belőle egy példányt. A Debrecenben megszűnt Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező című havi-lapot Czelder Márton szerkesztésében Nagy-Bányán újra kiadják Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő címen. [8]

Hiterősítési ima és beszéd

1879-ben a konfirmandusokhoz mondott hiterősítési ünnepi beszédben a köszöntés után Pap Gábor a jelenlévő gyermekhez szólt, hangsúlyozva, hogy földi életük egyik legszebb, legnevezetesebb napja az, amikor a Mindenható és a gyülekezet színe előtt vallást tesznek hitükről, majd az Úr asztalához járulnak, hogy ott úrvacsorában részesüljenek. A szülők és keresztszülők teljesítették a keresztelő alkalmával tett fogadalmukat, mi szerint úgy nevelik a gyermekeket, hogy hitükről önmaguk is vallást tegyenek a gyülekezet és Isten színe előtt. Ez az ünnepélyes alaklom érkezett el úgy a gyermekek, mint családjaik és a gyülekezet életében. A kikérdezés egy hiterősítési ének után következett. A jelen lévő gyermekek értelmes feleleteikkel bizonyosságot tettek hitükről, és ezzel kezdődően a keresztyén egyház hívó tagjaivá váltak.

A megerősítést még hat kérdés – felelet, kölcsönös kézfogás, és hűségeskút letétele előzte meg. A hiterősítési ünnepi beszédjében Pap Gábor vallásosságra, erkölcsös életvitelre és az egyház iránti hűségre hívta fel a gyülekezet tagjainak figyelmét.

A vallás védi az embert földi életében: irányítja, erőt ad a kísértés elleni harcban, vigasztal a szenvedésben, bánatban, a világ támadásai ellen felvértez, és Jézusra mutatva bátorít. A végóra közeledtével szintén a vallás lesz az, mely bátorít, a síron túlmutat egy szebb tökéletebb haza ígéretével.

Az erkölcsös életvitel fontosságáról szóló részben Pap Gábor a tiszta szívre és a tiszta lelkiismeret fontosságára mutatott rá, ugyanis ezek segítenek a kísértő elleni harcban, a világi hatalom ígéreteinek elvetésében, Jézus szavaira emlékezve: „Távozz el tőlem Sátán, mert meg van írva: Az Urat a te Istenedet imádd és csak neki szolgálj.” (Mt. 4, 10) Ezt a szakaszt egy ígérettel fejezte be Pap Gábor. Amennyiben a hívek kitartanak az erkölcsös életvitel mellett, akkor életük utolsó órájában meghallhatják a bátorító mennyei szózatot: „Jól van jó és hű szolgálóm, a kevésen hű voltál, sokat bízok rád ezután, jöjj és osztozz Urad örömében.” (Mt. 25, 21)

A hiterősítési ünnepi beszéd harmadik részében az egyház iránti hűségről szolt Pap Gábor, mint a keresztyén ember harmadik fő erényéről. A református keresztyén egyház „az őseredeti tisztaságban tartotta fenn azon idvezítő keresztyén vallást, melylyel az isteni kegyelem és jóság Jézus által ajándékozta meg az emberiséget.” [4] Pap Gábor az újonnan felvett egyháztagekat komoly lelki útravalóval látta el, amikor a keresztyén vallás által „az igazság ösvényén, a felvilágosodásnak égi fénye által vezéreltetvén, szeressétek azt ami jó, harcoljatok azért, ami szép, igaz és nemes, s bártan, erélyesen védelmezzétek bárhonnan jöhető támadtatás ellen az igazságot, felvilágosodást, emberi jogokat, szabadságot és méltóságot, hogy így megőrizvén magatokon az isteni képet, elnyerhessétek az örök boldogságon az idvesség koronáját.” [4] A továbbiakban a református vallás iránti hűsége hívta fel Pap Gábor a fiatalok figyelmét, mivel éppen abban a korban (19. század ’70-es évei vége) többen is elhagyták őseik vallását. Az egyházhoz való hűség a hitben gyengék erősítésében bátorításban is megmutatkozik.

A hiterősítési ünnepi igehirdetés azzal az intéssel folytatódott, hogy a fiatalok zárják szívébe az ünnepnapot, az ünnepi pillanatot, és egész életükben emlékezzenek az Isten színe előtt letett fogadalomra, és egyebek mellett arra is, hogy hitüket ne csak szavakban hirdessék, hanem azt elsősorban cselekedeteik tükrözzék. Ha ily módon hűek maradnak vallásukhoz, akkor a vallás ereje meg fog dicsőülni bennük és általuk, továbbá a tiszta erkölcs oly mértékben fog ragyogni az életükben, hogy azt mások is meglátván az Atyát fogják dicsőíteni. Az egyház iránti hűséget az Úr Isten bőséges áldásában részesülnek, szívében, lelkükben békesség fog lakozni és „az élet koronája, s üdv vár reátok túl a síron.” [4]

Pap Gábor a záró ima előtt még a szülőket kérte, hogy a világ által sok oldalról ostromlott fiatalokat támogassák mindenben, különösképpen a gonosz elleni harcban, mutassanak példát saját erkölcsös, nemes, egyházhoz hű életvitelükkel, hogy a fiatalok úgy az egyháznak, mint a nemzetnek és hazának hasznos tagjaivá válhassanak.

A záró imában az isteni kegyelmet és atyai gondviselést kért Pap Gábor a hitükben megerősített fiatalokra, hogy meg legyenek óvva a

testi és lelki csapásoktól, jó szándékaikban pedig atyai támogatásban legyen részük. A felnőttek részére bölcsességért, a gyermekek számára példaadó útmutatásért könyörgött Pap Gábor. [4]

Lelkész-szentelési ünnepi beszéd

1880-ban megjelent, lelkész-szentelési ünnepélyen mondott beszédjében rövid fohászt követően Pap Gábor a protestáns lelkészre váró feladatokat mutatta be az egybegyűlteknél, a tudós egyházi férfiaknak, és a gyülekezetnek. [6] Az igazmondás, igazság, hit, lelki erő lesznek jó lelkész fegyverei, melyekkel felvértezve bátran beállhatnak a közjóért vívandó harcba. Mivel a leendő lelkészek sikeresen letették a szigorlatokat, bizonyították alkalmasságukat, hogy lelkészként a szellem fegyverével, az ige hatalmával és a felvilágosodás eszméivel virágoztassák továbbra is Jézus Krisztus egyházát. A lelki fény és a felvilágosodás égő fáklyája jár a gyülekezetek előtt és terjeszti az igazság ismeretével a szabadságot, szilárdan alapozza meg az erkölcsös életvitelt. Fontos, hogy az igehirdetésből minden egyes hallgató érezze, hogy ő maga is Isten képmása. A lelkész ügyel a népiskolákra, a fiatalok alap-, és felsőfokú nevelőintézeteire egyaránt. Tanít, ahol tanulni vágyók vannak, és ahol kell, ott védelmez, bátorít és buzdít. A protestáns lelkész életének, munkájának árnyoldalai is vannak. Az egyházhoz való hűségével egyenes arányban nő a lelkész személye elleni támadás nagysága, mivel a világi hatalom nem mindig tudja elviselni a lelkész hivatástudatát. Mint azt az ősök hősiessége is bizonyítja, a hivatásának élő lelkészek közül sokan estek áldozatul a világi hatalom támadásainak. Ha szükséges, akkor szegénységben, ínségben, nyomorban küzd mások lelkieken történő gazdagításáért, ezáltal kiteve magát a világ gúnyolódásának, megvetésének. Minél elszántabban küzd a közjóért, minél szélesebb körben végzi jótékony tevékenységét, a nép nevelését, annál jobban fogják személyét támadni, sőt a világi hatalom majd a híveket is ellene akarja fordítani. Ám a világi hatalom elleni harcra a lelkészt felkészíti az Atya Istenbe vetett hit, a lélek ereje, a tiszta erkölcsiség. A lelkész élete szüntelen harc, és Jézus legyen minden lelkész példaképe, aki vállára vette keresztségét, és

akit a világi hatalom nem tört meg. A lelkeszi hivatás bemutatása után Pap Gábor a kibocsátásra váró lelkészekért könyörgött, megköszönve az Atya oltalmát és kérve a lelkészekre, és gyülekezetekre az isteni bátorítását, védelmezését és kérte az Úr Istent, hogy a jövőben Ő vezesse a lelkészek és gyülekezeteik lépteit a számukra kijelölt úton. A záró ima előtt egy, negyven pontban összefoglalt tanítást, egyfajta lelki úttravalót olvasott fel a lelkészeknek, melyben nyomatékosan kihangsúlyozta az ünnepi ígéhirdetésben elhangzott intelmeket. [6]

A fentiekben kronológiai sorrendben ismertettünk néhány, Pap Gábor által összeállított és elmondott ünnepi ígéhirdetést, melyeken keresztül közelebb kerülhettünk a 19. század protestáns gondolkodáshoz, értesülhettünk a gyülekezetet és lelkészt egyaránt foglalkoztató kérdésekről, esetleges kétségekről. Azt is megtudhattuk az ünnepi ígéhirdetésekből, hogy Pap Gábor elsősorban az Isten, az egyház és a nemzethez való hűséget, az erkölcsös életvitelt, a más felekezetűek iránti emberséges együttérzést tartotta fontosnak.

Leveli egy nagy műveltségű, jól tájékozott, szigorú és igazságos, jóindulatú egyházi vezetőre utalnak.

A következő fejezetben a 19. század egyhangúnak éppen nem mondható eseményeiből válogatunk, melyek jól ábrázolják az akkori társadalmi problémákat, valamint a közvélemény befolyásolhatóságát.

Az újraéledő antiszemitizmus

Az antiszemita mozgalomról

Istóczy Győző 12 röpirata, a Jövőnk című hetilap 1880. októberében, kétévnyi hallgatás után kelt életre, mivel ekkor sajnálatos módon már Magyarországon is visszhangra talált, az 1878-79-ben Németországból induló, és Oroszországon kívül Észak-Amerikát, majd Angliát is érintő nyugat-európai antiszemita mozgalmak terjedésének köszönhetően. Istóczy szerint a zsidóság irányítása alatt lévő lapok százai irányították és formálták a közvéleményt, mely szépen, cse-

desen elhallgatott, majd ellenük fordult, mert az emberek felismerték a zsidóság hatalmi vágyait, melyet meg szeretnének akadályozni. [31]

Az Istóczy –féle kezdeményezés nem maradt megfelelő visszhangok nélkül. A Komáromi Lapok, Levél a szerkesztőhöz című rovatban, 1880. dec. 4., 1. évf. 23. számában, a magát Anti-antiszemitának nevező szerző az Istóczy 12 röpirat-ára reagált. Az 1880-as év utolsó hónapjait akár Istóczy-évnak is lehetne nevezni, ugyanis oly hatalmas port vert fel az általa elindított antiszemitizmus, hogy mindenki csak arról beszélt. A vitatkozók két táborra szakadtak, az egyik fél csak a kereszténység világuralomra törekvő kizsákmányolóját látta a zsidóságban, míg a másik fél csak fondorlatos, csavaros eszű igyekvő embereknek tekintette őket. Ám az események addig fajultak, hogy az emberek kénytelenek voltak színt vallani, mely nem kis kockázatot hordozott magában, ugyanis a zsidóság érdekeit védő újságírók könnyen „zsidó-bérenc”-nek, „megvesztegetett zszurnalisztának” titulálták. Márpedig a cikk írója, saját elmondása szerint, azzal a szándékkal ragadott tollat, hogy kifejtse azon nézetét, mely szerint az antiszemitizmust az egyes területeken élő zsidóság elfogulatlan bírálatával lehetne megállítani. Majd elmondja, hogy az Istóczy által leírt rémségek Komáromban és környékén nem tapasztalhatók. Az itt élő zsidóság épp olyan jó és rossz emberi tulajdonsággal rendelkezik, mint bármely más polgár. Az igaz, hogy körükben vállalkozó-szellemű, gyakorlatias és életrevaló törekvések tapasztalhatók, de miért számít bűnnek ez az emberi tulajdonság, míg a keresztény ember esetében pozitív elbírálásban részesülne. A cikk írója elismeri, hogy néhány izraelita bizony tekintélyes vagyona tett szert az uzsorából, viszont arra is felhívja az olvasó figyelmét, hogy néhány ember gonoszságát nem szabad általánosítani egy egész népre. Bár az „Anti-antiszemita” a germanizmushoz való túlzott ragaszkodásért elmarasztalja ugyan a zsidóságot, de azt is hozzáteszi, hogy ez tulajdonképpen az egyenjogúsításukat megelőző társadalmi rendszerbe nyúlik vissza, és egyáltalán nem ad okot arra, hogy a zsidóságot, mint nemzetet gyűlöljék. Ez irányban pedig ismét csak javuló tendencia mutatható ki, ugyanis a komáromi magyar nyelvű községi iskolának köszönhetően sok izraelita szülő gyermeke beszél magyarul, sőt

ritkán, de előfordul, hogy a német-ajkú izraelita szülőknek csak magyarul beszélő gyermekei vannak. A cikket azzal zárja írója, hogy meggyőződése szerint néhány évtized elmúltával már a germanizáció vádja sem hozható fel a komáromi zsidóság ellen. [10]

A Komáromi Lapok 1880. dec.18-i számában Nagyvasvári – aki saját elmondása szerint 15 évvel azelőtt nagy pártolója volt a zsidóságnak – fűzi megjegyzéseit az antiszemita mozgalomhoz. A cikkében azt taglalja, hogy lassan 13 év telt el a zsidóság egyenjogúsítása óta, és sajnos ez alatt az idő alatt bizony nem sok mindent tudnak felmutatni. Az 1880-as év végére Magyarország minden polgára egyforma jogokkal bír, így már nincs szabad és elnyomott népréteg, tehát helytelen azt emlegetni, hogy az elnyomás miatt nem tudtak még semmi jelentősebb haladást elérni, és még mindig dédelgetésre szorulnak, sajnáltatják magukat. Nagyvasvári nem bocsátkozott elemzésbe, hogy milyen arányban oszlanak meg izraelita és magyar uzsorások, akik kihasználva a nép hiszékenységét, bizalmát, jócskán meggazdagodtak, csak azt próbálta megértetni, hogy az ily módon sok esetben teljes vagyonától megfosztott, elkeseredett ember könnyen csatlakozik olyan szószólókhoz, akik a zsidóságot támadják. Azt azonban nyíltan elítéli, hogy helytelen mindenkit egyforma mércével mérni, mert bizony nagyon sok esetben az ártatlanok is szenvednek a bűnösök által elkövetett tettek miatt. A vagyonszerzés, a meglévő javak gyarapítása emberi tulajdonság, mely hajlamos a gyengébbek kihasználására. A zsidóságnak pedig azt javasolja, hogy soraik közül saját módszerekkel igyekezzenek kiirtani az ilyen élősködőket, ezáltal bizonyítva, hogy méltó tagjai a magyar társadalomnak, ne pedig ellenröpiratokat gyártsanak, melyek csak még jobban szítják az elmergesedett kedélyeket. A hitközségek becsületes, fedhetetlen előjárókat válasszanak, akiknek tekintélye lesz a környezetükben élő, nem izraelita lakosság körében is. A zsidóság ne csak a magyar lakosságtól várja el, hogy ledöljön a két nép között húzódó több évszázados fal, hanem maga is tegyen valamit e fal ledöntéséért, és igyekezzen magyar hazafivá válni. „mert csupán követelni, de semmit se akarni adni, az osztó igazsággal sem egyező.” [11] Tegyük oly mértékben, ahogyan sürgették a vallások egyenjogúságának elisme-

rését is. A cikk végén Nagyvasvári azzal felhívással fordult a komáromi, községi magyar nyelvű iskolákat látogató izraelita lányokhoz, hogy ragaszkodjanak a magyar ajkú vőlegényükkel kötendő házasságuk magyar nyelvű megáldásához, az idegen hangzású neveiket magyaros névre cseréljék le, és bár hasznos az idegen nyelvtudás, az ott-honi társalgási nyelv legyen a magyar. [11]

Pap Gábor református püspök és Dr. Schnitzer Ármin rabbi gondolatai 1880 karácsonyán

Pap Gábor a Komáromi Lapokban 1880. dec.24-én megjelenő „Karácsony ünnepén” című írásában a karácsony üzenetének leírásán kívül az emberi indulatokról, a szívekben lakó érzelmek, és embertársaink iránta feladatokról a következőképpen beszélt: „Ha testvérileg tekintenénk, és mint velünk egyenlőt szeretnénk minden embert, ha nem emelnének közénk elkülönző válaszfalat nemzetiség, vallási és más érdekek, ha szerető szívvel közelednénk mindenkihez, bármely nemzetiséghez vagy vallásfelekezethez tartozzék is az; ha antisemita s más ily irányú mozgalmak – melyekben a középkori sötét és szomorú emlékü mult lelkének a jelenbe ájtövetelét, s ebben új életre kelni akarását kell látnunk s melyek e mellett, hogy a szeretet hirdetett Jézus szellemével ellenkezznek, a közbékét a társadalmi rendet is felforgatással fenyegetik – nem indíttatnának, s egyesek kétség-telenül létező hibáiért s bűneiért az egész osztályra – melyben annyi ártatlan van – nem dobná rá az igazolhatlan kíméletlenség, a nem érdemlett kárhozzátás követ...ha a mi szeretetünk tettekben nyilatkoznék, jótétben dicsőülne meg, ha nem várnánk ajtóinkhoz azt a szegényt, kit önérzete s a visszautasíttatástól való félelem gátolhat az ajtónkon zörgetésben, hanem mi keresnénk fel, hogy éhét enyhíthessük, mezetlenségét elfedhessük, könnyűit letörölhessük;....” [12] Amint azt a fenti idézetben is olvastuk, Pap Gábor ebben az ünnep üzenetét boncolgató írásában nyíltan elítéli az antiszemita mozgalmat. A birtokunkban lévő, ünnepi igehirdetéseiben is hangsúlyozta az emberek egyenlőségét, tartozzanak bármely felekezethez.. A karácsonyi gondolatait azzal folytatta, hogy az lenne a helyes keresztyéni

cselekedet, ha ellenségeinkhez is oda tudnánk fordulni, ha tudnánk segíteni azokon is, akik nekünk csak ártanak. Jó lenne, ha az emberiség harcba szállna az erkölcstelenség ellen, mely a történelem színpadáról népeket nemcsak félre állítja, de is le tudja söpörni. Az igazi kereszténység ne szavakban nyilvánuljon meg, hanem az erkölcsös életvitelben, a nemes, embertársaink iránti tettekben, az igazság megismerésében, a felvilágosodás, szabadság hirdetésében. Nemzetünk haladása csak akkor mozdulhat előre, ha az emberek többsége az itt leírtakat magáévá teszi, és azokat a hétköznapi cselekedetei tükrözik vissza. Ezekkel a lélekemelő gondolatokkal fejeződik be Pap Gábor karácsonyi üzenete.

Az 1880-as év karácsonyán Dr. Schnitzer Ármin is szólt az olvasókhöz a Komáromi Lapok Mellékletének hasábjain keresztül. Ő személy szerint, mint a komáromi izraelita hitközség rabbija, mindaddig semmisnek vette az Istóczy által Magyarországon szított mozgalmat, míg Nagyvasvárinak az antiszemita mozgalomról szóló, és a zsidóságnak – beleértve a házasulandó lányokat is - jóindulatú tanácsokat osztó írása meg nem jelent. Schnitzer mindaddig úgy vélte, hogy Komáromban, ahol a különféle vallási felekezetek hívei megértésben, békességben élnek egymás mellett, nem is érdemes az antiszemita kérdéssel foglalkozni. Hozzászólást a bevezető után az „antisemita mozgalom” elnevezés magyarázatával folytatta, mivel úgy vélte, hogy ha a mozgalom antisemita, akkor az ellenségeskedésnek az összes sémita nép ellen kellene irányulnia. Mivel csak a zsidóságot támadják és üldözik, így a helyes megnevezés „zsidóellenes mozgalom” lenne, de a németek nem merték, vagy szégyelltek nyíltan felvállalni a 19. század végén újraélesztett szomorú, középkori mozgalmat. Hozzászólása folytatásában Schnitzer nehezményezte továbbá azt is, hogy Nagyvasvári szerint a zsidóság szószólóra szorul, majd rátért a következő kijelentésre - „»mert csupán követelni, de semmit se akarni adni, az osztó igazsággal sem egyező.«” [13] – mely csupán akkor állná me helyét, ha a zsidóság úgy a polgárjogi, mint vallási egyenjogúságot csak kegyelemből kapta volna, nem törvényes úton, alkotmányba foglalva, melynek következtében a zsidóság egyenlő állampolgári jogokat és egyenlő kötelességeket kapott. A zsidók, mint

magyar állampolgárok csak azt szeretnék, hogy házasságkötésük törvényesen legyen elismerve, a házasságból született gyermekek ne római katolikusnak legyen anyakönyvezve, és ne kelljen őket római katolikus hitben nevelni. Az egyenjogúságuk elismertetését az igazság nevében követelték, nem pedig kegyelmi ajándékként, melynek adományozásáért ellenszolgáltatást kellene nyújtaniuk, melyet Nagyvasvári a zsidóság és keresztény világ közti falnak a zsidóság általi lerombolásában, és reformokban látna. Schnitzer úgy vélte, hogy a 19. században bármely más vallásban lenne újjátásra való terület, de ahogy a zsidóság nem szól bele abba, úgy elvárják, hogy más se szóljon bele a zsidó vallási belügyekbe, és azt se várhatják el a zsidóságtól, hogy a több évszázados elnyomás megszűnte után, röpké 13 év alatt teljesen elhagyják a több évszázad alatt berögzült hibáikat. A zsidóság vagyon utáni vágya is az elmúlt időszakban gyökerezik, ugyanis számtalan alkalommal csakis pénzzel tudták kiváltani nyugalmaikat, biztonságukat. A régi időkben a zsidóság el volt tiltva a tanulási, művelődési lehetőségtől, nem lehetett ingatlanuk, szakmunkás műhelyekben nem tölthettek be mesteri tisztséget, egyedül csak a kereskedelemmel foglalkozhattak. Némelyek hibái alapján az egész zsidóságot általánosítani olyan, mintha némelyek vesztegetéses botránya miatt az egész magyar nemzetet korruptnak nyilvánítanák. Nagyvasvári írásában az sem helytálló, hogy a zsidóság az eddigiekben nem tett semmit a haza oltárára. Schnitzer cáfolja ezt az állítást, mivel a haza ahányszor szólította fiait és leányait, a zsidóság mindig megjelent. Az antiszemitizmus ellenszeréül Nagyvasvári a magyar nyelv használatát javasolja. Schnitzer erre azokat a „zsidóhecceket” említi, melyek Németországban szép számmal történnek meg annak ellenére, hogy ott a zsidóság és a többi állampolgár is a német nyelvet beszéli. A magyar nyelv használatának elterjesztésére vonatkozó javaslatát Schnitzer a Komáromi Lapok 1881. január. 1-én megjelenő számban folytatta. Nincs szükség semmilyen nyomásra, vagy a Nagyvasvári által említett véd-, és dacszövetségre ahhoz, hogy a magyar nyelv szélesebb körben, gyorsabb tempóval terjedjen el a zsidóság köreibben. Három jó lehetőséget lát erre Schnitzer. Az egyik az olvasás, mert pl. Jókai a csodálatos nyelvezettel megírt művein keresztül egy nap alatt

többet tesz a magyar nyelv terjesztésében bármilyen szankciónál. A másik lehetőség pedig az iskolákban rejlik. Évente a húsz vagy harminc fiatal tanító, aki elhagyja a budapesti izraelita tanítóképzőt, és a rabbi-képzők végzős növendékei is országszerte elfoglalják állásaikat, a fiatal nemzedék nevelésével tudják terjeszteni a magyar nyelvet és magyar kultúrát. A harmadik lehetőséget a népművelő körök megalakítása és működtetése jelentené, ahol a hallgatóság felekezeti megkülönböztetés nélkül ismerkedhetne a magyar irodalom remekeivel és a tudományos dolgokkal. A magyar nyelv hivatalos használatáról Schnitzer elmondja, hogy úgy az anyakönyvbe, mint a jegyzőkönyvbe magyar nyelven történnek a bejegyzések, míg az istentiszteletek, és esketések alkalmával a hallgatóságra van tekintettel. Ha ezen alkalmon ugyanis az idősebb, csak német nyelvet - melyet a fiatalok éppen úgy beszélnek - beszélő nemzedék képviselői vannak túlsúlyban, akkor az ígéhirdetés természetesen német nyelven történik, ám ha a hallgatóság részéről lenne igény magyar nyelvű ígéhirdetésekre, akkor a rabbi természetesen eleget fog tenni e kérésnek. A hitközsg elöljáróságának megválasztása nem tartozik Schnitzer hatáskörébe. A gyermekeknek pedig nemcsak izraelita leányok adnak idegen hangzású neveket. Schnitzer a hozzászólásának végén Kossuthot idézte, aki szeretett azzal dicsekedni, hogy Magyarországon nincs vallási megkülönböztetés, és a hazaszeret mindenkinek egyaránt fontos. A szerkesztőségbe folyamatosan érkeztek cikkek az antiszemitizmus kapcsán, melyek leközlését hely szűke miatt egy későbbi időpontra ígérték. [14]

A polémia folytatása

Schnitzer Árminhoz intéz nyílt levelet Nagyvasvári - a Komáromi Lapok 1881. január. 8., 2.évf. 2. számában - aki, bár leszögezi, hogy a polémiaának nem híve, de mégis kötelességének érzi a válaszadást. Ő, aki a zsidóság védelmezője, az 1880. dec.18-án megjelent írásában nem kívánt fogadatlan tanácsadó szerepében tetszelegni. Cikkében nem zsidó-, hanem magyar-kérdéssel kívánt foglalkozni, és sajnálatl vette tudomásul, hogy Schnitzer félreértette az írását. A bírálat

azért érintette őt oly érzékenyen, mert ő volt az, aki évekkel azelőtt felszólalásában a zsidóság egyenjogúsítását kérte, és kérése meghallgatásra is talált. Nagyvasvári úgy vélte, hogy az uzsorások áldozatainak száma a zsidóság egyenjogúsítását követően egyre inkább növekszik, ezért fordult azzal a kéréssel a zsidósághoz, mi szerint vessék ki maguk közül az uzsorásokat, akik az egész nemzetre rossz fényt vetnek. Erre Schnitzer azt válaszolta, hogy az elmúlt 13 év kevés az évszázadok során rögződött szokások levetésére. A zsidóság egyenjogúsításával nagyobb teret kaptak a vegyes-házasságok is, és megoldást is kellene találni ezekre az esetekre. A magyarság megőrzése, ápolása is mindenki számára fontos dolog, és ő csak arra kérte a leányokat, hogy ahol csak rajtuk múlik -nem hivatalok által megszabott törvényeken - ott ragaszkodjanak magyarságukhoz. Nagyvasvári szerint Schnitzer bátran támogathatta volna a köztiszteletben álló, erkölcsös életvitelű elöljáró választását, melyhez kisebb bátorság kellett volna, mint ahhoz a kinyilatkoztatáshoz, mi szerint a magyar nemzet már régóta tartozott azzal a zsidóságnak, hogy elismerje egyenjogúságát, és azt sem tartja helyénvalónak, hogy a magyar nemzet nem ismer el semmit, ami Németországból, a kultúra hazájából származik. Ezt követően Nagyvasvári a protestánsok küzdelmére hivatkozik, hogy bár fegyvert is fogtak szabadságuk kivívásáért, de a magyar nemzet becsmérésére ennek ellenére sem vetemedtek. Ha Nagyvasvári olyan, köztiszteletben álló hitszónok lenne, mint Schnitzer, akkor ő csakis a szószékről szólt volna híveihez, az elmúlt 13 év során, és számos alkalommal mondta volna el nekik, hogy nem a zsidóság volt nagyvonalú, hogy a magyar nemzet földjén letelepedett, hanem a magyar nemzet részéről volt nemes gesztus, hogy befogadta a zsidókat, akik ezért örök hálával tartoznak a magyarságnak és nem győzik hálájukat leróni e jóindulatú cselekedetért. Ez után a megjegyzés után bírálta Schnitzert, hogy bár már régóta él magyarok körében, ennek ellenére nem ismeri sem a magyar népet, sem magát a magyar embert. A hozzászólás végén a cikk írója abbéli reménységének ad hangot, hogy hamarosan eljön az az idő, amikor ismét meg fogják őt érteni azok, akik egykor bizalommal voltak iránta. [15]

A „semita” kérdés című írással folytatódik a zsidókérdéssel foglalkozó polémia, melynek bevezetőjében az író a sémita kérdést egy megalapozatlan, jelentéktelen irányzatnak tart, mely se nem kulturális, se nem nemzetiségi harc. A 19. századi izraelitákat egyáltalán nem helyes semitának nevezni, mert mindenütt a világon, ahol élnek, már beolvadtak az őket befogadó népek körébe, és csak a vallás különbözteti meg őket. A mozgalom nem lehet kulturális, mert a világ művelt országaiban (Észak-Amerika, Anglia, Franciaország, Svájc) ismeretlen, csak Németország találta fel, és támadja a területén élő békés népet. Nemzetiségi szempontból se állja meg helyét a mozgalom, mert a németek azzal érvelnek, hogy a területükön élő zsidók nem németek, a magyar nemzet szemében az itt élő izraeliták pedig németek....Bár ez az ok sem lehet a mozgalom elindítója, mert hiszen a magyarországi főúri körökben is nagyon sokáig a német volt a társalgási nyelv. A cikket azzal zárja szerzője, hogy a Kárpát-medencében élő, a honfoglaláskor leigázott népek (pl. szlávok, románok) körében azóta sem szűnt meg a magyarság elleni izgatás, bár a honfoglalás óta eltelt ezer év során meg lett velük osztva az összes meghozott törvény. A zsidóság nem lázong a magyarság ellen, sőt ha szükség van rá, akkor jó hazafiként (Horn Ede, Falk Miksa, Wahrmann Mór, Helfy Ignác) száll harcba a jó ügy és a haza védelmére. [16]

Az izraeliták elnémetesedése azonban részben érthető. Mivel az egyenjogúsításig nem járhattak iskolába, és az alaptudást vagy oda-haza, vagy vándortanítóktól sajátították el. Nem voltak intézmények sem, ahol a tanítókat, papokat kinevelték volna, s ezáltal nem tudták sem elsajátítani, sem terjeszteni a magyar nyelvet és kultúrát, és bár a nemzetnek nem voltak különösképpen hasznára, de ellene sem tettek semmit. A komáromi izraelita közösség tagjai mindnyájan értenek, beszélnek magyarul, viszont vannak a városban olyan, más nemzeti-ségű polgárok is, akik bár régóta a városban élnek, mégsem értik a magyar nyelvet, mivel nem is akarták azt megtanulni. A cikk írója a lutheránus felekezeti vita példáját hozta fel, ahol nemrégiben a két német ajkú gyülekezeti tag miatt kértek német istentiszteletet, vagy a Szent Anna kápolnában is inkább német misére van igény, bár a hívek mindegyike bírja a magyar nyelvet. Az említett okok miatt hely-

telen a semita kérdést nemzetiségi kérdéssé tenni, mert ahol az izraelita nép megtelepszik, hamarosan elsajátítja az ott élő nép nyelvét, jelen esetben a magyart. E cikk írója is bár elismeri az uzsorások létét, de rögtön meg is magyarázza a tényt – amit már az előző cikkekben is felhoztak a zsidóság mentségére – hogy a zsidóság hosszú évszázadokon keresztül csak kereskedéssel, üzérkedéssel foglalkozhatott. Továbbá arra hívja fel az olvasó figyelmét, hogy uzsorások nemcsak a zsidóság körében voltak, vannak, lesznek, hanem bizony a keresztények köréből is kerültek ki, és sajnos némelyek még lelketlenebben voltak, mint az izraeliták, és sok esetben polgári állás fedezte tevékenységüket, míg a zsidóság köréből kikerülő uzsorás csak ezzel foglalkozott. Ám nemcsak az uzsorást, hanem bizonyos mértékben a hiszékeny lakosságot is terheli a felelősség. Bár a cikk írója nem ismeri a zsidó vallási könyveket, előírásokat, de a gyakorlatból kiindulva nem feltételez abban semmi olyat, ami a társadalomra, vagy a környezetükben élő más vallásúakra rombolóhatással lenne, sőt Komáromban és környékén az tapasztalható, hogy az egyes vallások – izraelita, lutheránus, reformált és római katolikus – egyre inkább közel kerülnek egymáshoz, és jól megférnek egymás mellett. A magát csak „Cato”-nak nevező újságíró azzal fejezi be a semita kérdéshez való hozzászólását, hogy a magyar nemzet is tegyen lépéseket az izraelitákat a keresztényektől elválasztó fal lerombolása terén, és a javasolt véd-, és dac-szövetségek kényszerítése helyett inkább liberálisabb gesztusokkal lehet a zsidóság beépülését elérni, és ha mindannyian – izraeliták és keresztények egyaránt – a magyar haza gyermekei lesznek, akkor a „semita-kérdés” önmagától meg szűnni. [17]

Komárom izraelita polgárait szólítja meg Neumann Samu a komáromi Lapok 1881. január. 29-i számában, aki bár tanító, de ebben az esetben mint hazafi ragadott tollat. Rögtön az írása elején feltesz három kérdést, melyekre a választ megadva, mintegy tanácsot ad hitestvéreinek, hogy mi is a teendőjük annak érdekében, hogy a magyar haza befogadja őket. „1.) Milyen viszonyban áll a magyar nemzet Európa egyéb nemzeteihez? 2.) Milyen viszonyban áll a magyar zsidó a magyar nemzethez? 3.) Ezen kettős viszonyból folyólag milyen kötelességek hárulnak ránk, magyar zsidókra?” [18] A kérdésekre adott

válaszokban Neumann kifejti, hogy a magyar nemzet egyedül áll Európa szívében, ugyanis a környező nemzetek között - germán: angol, svéd, dán, holland; szlovák: orosz, lengyel, cseh, szerb, horvát, szlavon; olasz: francia, spanyol, portugál, román - ki lehet mutatni a rokoni szálakat. Nos az európai nemzetek között a magyar magára utalva egyedül van, és az itt élő zsidóságnak kötelessége, hogy együtt örüljön, ha kell, együtt harcoljon, vagy szenvedjen a magyarokkal. Neumann úgy véli, hogy a magyarság gyarapodása összefügg a zsidóság gyarapodásával, csak még az eszközök - melyek lehetnek gyakorlatiak és eszményiek - nem tisztázódtak a zsidóság körében. Gyakorlati téren a zsidóság sem anyagi, sem fizikai - szükség esetén hadba is vonult - áldozatot nem tagadott meg a magyar nemzettől. A magyarság eszményi módon való támogatása a magyar név és nyelv használatában - családi és hivatalos körökben, istentisztelet nyelve - nyilvánulna meg, de nemcsak a nyelv, hanem az érzés - ebben az esetben a magyar nemzeti érzület - határozza meg, hogy ki hová tartozik. Ám Neumann arra is felhívja hittestvérei figyelmét, hogy a magyar zsidóság mindezek ellenére se ringassa magát abban a hitben, hogy egyszer teljes értékű magyar hazafivá válhat, és a zsidó vallási felekezetet ezzel megszabadíthatja az évszázadok során ráragasztott jelzőktől, és nem éppen kedvező véleményektől, előítéletektől. Ha a zsidóság igaz hazafivá szeretne válni, akkor azt érdek nélkül tegye, csupán azt tartva szem előtt, hogy a magyar hazát szeretné szolgálni, és ezt a szolgálatot a haza el is fogja ismerni - Löw Lipót szegedi rabbit és Dr. Grosz Frigyes szemorvost említi Neumann - mint azt már nem egy esetben meg is tette. Majd a következőképpen folytatja: „Hitsorsosaim! Ha soha eddig, most érkezett el az a pillanat, hogy határozottan nemzeties irányba induljunk! Mutassuk meg, hogy nemcsak a nemzet érdeke, hanem a nemzetiesség eszméje is szent előttünk; mutassuk meg, hogy magyarok vagyunk, nemcsak a közterheknek külső viselésével, hanem a családi összetartás érzetének egész bensőségével!” [18] Felhívását Neumann azzal zárja, hogy ha a vészterhes időszakban a beolvadás mellett döntene a zsidóság, akkor „...a 400 000 magyar zsidó nemzetbe olvadása tetemesen fokozza a nemzet belső erejét és azon törvényeknek hatályát, melynek bástyái a zivataros

időkben mindenkor megvédték, és a jövőben annál hatalmasabban védenek meg bennünket.” [18]

Ebben a fejezetben betekinthettünk a 19. században életre kelt, elcsendesedett, majd újult erővel lábra kapó antiszemita kezdeményezésekről. Az újságcikkekből többféle véleményt is megismerhettünk, de az cikkírók általában nem nagy jelentőséget tulajdonítottak a másutt mutatkozó fenyegető eseményeknek, és szinte mindegyik a zsidóság magyarosodásának előrehaladásától várta a probléma megoldását, és bíztak abban, hogy ha a zsidóság sikeresen beolvad a magyar nemzetbe, akkor nem érheti őket különösebb támadás.

Jókai szülőházát jelölő tábla felavatása

Még napjainkban is, augusztus 20-á az államalapító Szent István királyt ünnepli a magyar nemzet. Így volt ez 1881-ben is, de ehhez a naphoz Komárom városában egy másik, nagy horderejű esemény is társult. Ezen a napon avatták fel Jókai Mór szülőházát jelölő emléktáblát. 1825-ben, Jókai születésének idején a ház két utcára nyíló telek közepén helyezkedett el. A Komáromi Lapok tudósítója a szóhagyományra hivatkozva azt írja, hogy a házban református istentiszteleteket tartottak az 1848. szeptember. 17-i tűzvészig, melyben az épület megsérült ugyan, de össze nem dőlt. A tűzvész után felújították a tetőt, és izraelita imaház szerepét töltötte be. Ezt a házat későbbiekben lerombolták, és a telekre felépült az a ház - mely napjainkban is áll, és ablakival az utcára (akkor Megye utca, ma Király püspök utca) néz - melyen 1881. augusztus 20-án az emléktáblát elhelyezték. [19] A Jókai család 1826-ban átköltözött a Szombathy és Nagy Mihály utca (ma Határőr és Jókai utca) sarkán lévő házba, ahol Jókai 1841-ig nevelkedett. Ezen a házban is található emléktábla, melyet Jókai Károly - az író bátyja - helyzetetett el. Ezért a nemes gesztusért Nagyvasvári Sándor mondott köszönetet a Jókai családnak. Az itteni megemlékezés után az ünneplő sereg a református kollégium udvarába vonult át, ahol földműves gazdák (szekeresgazdák) énekkara dallal köszöntötte az érkező ünnepi sereget, majd Pap Gábor szuperintendens intézett

köszöntött az egybegyűltekhez, utána pedig Feleki Miklós szólt néhány szót az énekkarhoz. Ezután a város elöljárói a meghívott vendégekkel együtt megtekintették a város nevezetességeit kezdve a várral, majd a Vág-Dunán túli lőtérén tettek látogatást. Este pedig a Jókai által színdarabok jól sikerült előadása után a Dalárda-kertben rendezett díszvacsorával fejeződött be az ünnepség. [21]

Az emléktábla-avató ünnepség Molnár Ádám ügyész, Jókai iskolatársa ünnepi beszédével kezdődött, melyet Pap Gábor szuperintendens ünnepi szónoklata követett, miközben a feldíszített házban elhelyezett emléktáblát ünnepélyesen leleplezték. Az ünnepély a koszorúk átadásával folytatódott. A Komáromi Lapok tudósítója szerint főtiszt. Schnitzer Ármin rabbi – a háztulajdonos izraelita hitközség nevében szólt – beszédje az ünnepség legsikeresebb szónoklata volt annak ellenére, hogy – ekkor még – Schnitzer kicsit küszködött a magyar nyelvvel. [20] Az ünnepélyen fellépett a komáromi dalárda, Kacz Lajos pedig Pap Kálmán költeményét szavalta. [20]

Ünnepi beszédek Jókai szülőházát jelölő emléktábla avatásánál

Pap Gábor ünnepi beszéde

Az emléktábla-avató ünnepségen Pap Gábor az ünnepi alkalomhoz méltó, tőle megszokott lélekemelő beszédet mondott, melynek bevezető részében azokat a nemzeteket, kicsi államokat (Hollandia, Svájc) állította példaképül, melyek kicsinységük dacára beírták nevüket az emberiség könyvébe. A nemzet nagyságát nemcsak területe és lakosai száma határozza meg, hanem szellemi nagysága is. Egyaránt nagyon fontos egy nemzet anyagi és szellemi fejlődése, mert csak ebben az esetben lehet naggyá egy nemzet, legyen az a világ bármely pontján.

A 19. század végén Jókai már nemzetközileg elismert, híres író volt, és ahol megjelent, mindenütt nagy szeretettel, tisztelettel fogadták. Sajnálatos tény, de az író szülővárosa nem tett semmilyen lépést sem az ügyben, hogy híres szülöttéről megemlékezzék. Végezetül Komárom lakossága követve Pápa példáját – ahol Jókai szülővárosát

megelőzve, már egy évvel korábban emléktáblát helyeztek el azon a házban, ahol a nagy magyar író diákkorában lakott – és a Komáromi Lapok szerkesztősége felszólítására összefogott, melynek eredményeként megvalósulhatott az 1881. augusztus 20-i emléktábla-avató ünnepség. Az emléktábla avatásának napján a városban a házak is fel voltak díszítve, és nemcsak a helybéli, de még a vidéki lakosság is testileg, lelkileg ünneplőbe öltözve tolongott az utcákon. Komárom azt a Jókait körülövező dicsőséget tükrözi vissza, mely az ő szellemi termékéből, műveiből származik.

Jókai írói nagyságát bizonyítja az a tény is, hogy műveit nemcsak a hazai közönség – beleértve gazdagot és szegényt egyaránt – ismeri, hanem a világ számos nyelvére lefordították, így külföldön is olvashatják a szórakoztatva nevelő irodalmi műveket, melyeknek szereplői jellemükön keresztül bemutatják a hazaszeretetről, erényről, igaz vallásosságról, a közjóért minden áldozatot meghozó embertípust, akik a gonoszt legyőzve, szebb jövőt teremtve minden korban példaképek lehetnek. Művein keresztül az emberi lelkekbe Jókai fényt hozott, és olvasóinak reményt adott azokban az időkben is, amikor a szellemi sötétség nagy erővel igyekezett szolgáságba, rabságba dönteni a szabadság után vágyakozókat.

Sokan nehezményezték az emléktábla avató kezdeményezést, mert helytelennek tartották, hogy még az író életében történjék e nagy esemény. Pap Gábor helyeselte a döntést, melynek eredményeként még Jókai életében került sor szülőház megjelölésére, mert könnyen megismétlődhetett volna az az ókori eset, amikor hét város versengett Homérosz születési helyéért....Jókai mindenképpen méltó szülővárosa elismerésére. Az utókor számára pedig feltétlen meg kell jelölni azokat a helyeket, ahol a neves író született, majd később nevelkedett, és azt sem szabad elfelejteni, hogy tanulmányait 1940-ben, az akkor még működő komáromi református gimnáziumban végezte. [7]

Jókai egykori szülőháza 1881 augusztusában a komáromi izraelita hitközség tulajdonát képezte, és Pap Gábor meg volt győződve arról, hogy az emléktábla jó kezekbe kerül. Erről a következőképpen írt: „Átadjuk e ház mostani szerencsés birtokosának e nem belbecsénél,

hanem jelentőségénél fogva értékes emléktáblát s bekérjük azt a háztulajdonos izraelita hitközségnek gondozásába. Erős hitem az, hogy kegyeletes érzéssel és hazafiui gonddal örköndenek ezen emléktábla fölött. Őseikben – a szent hajdankornak e maroknyi, de lélekben nagy és erős nemzetében megvolt a szépművészeti hajlam, a költészetnek, hazának és szabadságnak szeretete. Nagy királyuk, Dávid hárfát pengetett s teremtvő költői lelkének gazdag forrásából fakadtak föl azon vallásos ihletettséggel irt zsoltárok, melyeket még most is – utánna közel 3000 év múlva – énekelnek a keresztyén templomokban. Az Énekek Éneke, Ésaías felséges jóslata, Jeremiásnak megható siralmi, szent történelmőknek majdnem minden lapja költői ihletettség-ről, a haza és szabadság tette lánghatár szent szeretetéről tesznek bizonyosságot. Hölgyeik is tettekben nyilatkozó, a hont és a fajt nehéz időkben megmentő hazaszeretet által voltak lelkesítve, - a mint az a Bírak könyvében Deborahnak és Judithnak, s Eszter könyvében Artaxerxes király hitvesének történetéből látható. – S a férfiak nem engedték, hogy a haza-, a szabadság-szeretet erényében a nők által túlszárnyaltassanak. A Maccabeusok harcza, később a világhódító Rómának túlnyomó ereje, a Vespasianus s majd Títus által vezényelt légiókkal önfeláldozásra készen szembeszállás, a haza szent földének lépésről lépésre elszántan védelmezése s a végpillanatokban azon hősi lélek által sugallott elhatározás, hogy inkább oda temetkeznek a szent városnak: az égő Jerusalemnak romjai alá, semmint kegyelemre önmegadással szolgálkává törpüljenek alá: a haza- és szabadság-szeretet glóriájától – dicsfényétől övezetten tünteti fel e nemzetet. S a most élő utódok nem lehetnek méltatlanok dicső elődeikhez. Szeretniök kell a hazát, ahol bölcsőjük rengett s melynek földébe fognak egykor poraik megpihenni. Szeretniök kell a szabadságot, a melynek diadala oldotta fel őket is évezredek bilincseiből. Tanusítaniök kell kegyeletes érzéseiket azon nagy szellemek iránt, kik a költészet terén a haza- és szabadság-szeretet szent lelkétől ihletetten fénylő tűzszlopként járnak előttünk, kiknek sorában Jókai Mór kiváló helyet foglal el. Ezért hiszem én, hogy örködni fognak ezen emléktábla felett.” [7]

Az izraelita lakossághoz szólva, a bibliai ősök nemes jellemének méltatása után Pap Gábor a jelenlévőkhöz intézett még néhány mondatot, melyben az irodalom fontosságát méltatta. A költők munkásságukkal a nemzet szellemi erejét fejlesztik, melynek következménye az anyagi erők növekedése lesz. Számunkra is hordoznak üzenetet a következő mondatok: „Nyelvében él a nemzet, s a nyelvet az irodalom fejleszti és tartja fenn. Nemzetek haldoklásának nincs biztosabb előjele, mint irodalmuknak aláhanyatlása. Irodalmában még halála után is él a nemzet...” [7] Erre jó példával szolgálnak az ókori - a görög és római - irodalom remekei, a napjainkig fennmaradt művei, melyek mindaddig fognak élni, míg lesz tudományos világ.

Schnitzer Ármin ünnepi beszédje

Schnitzer Ármin az ünnepi beszédét a két király – István az ország királya és Jókai az írók királya - bemutatásával kezdte: István király - aki még nem is élt, de meghalt – vitte közelebb a magyar nemzetet a korabeli polgárosult Európához. Jókai, aki még él, és művein keresztül örökké élni fog. A háztulajdonos hitközség nevében büszkén szólt az egybegyűlt ünneplő közönséghez, és nagy tisztelettel beszélt Jókairól – akinek nevét egyformán emlegetik a fényes úri lakokban és az egyszerű emberek lakóhelyén – aki beírta nevét az emberiség történetébe. Jókai szülőháza az emléktábla felavatásának napjától – 1881. augusztus. 20. - már az egész magyar nemzet tulajdonát képezi. Jókai neve - így születési helye is - egybeforrt azzal a hazaszeretettel, mely a kiváló művekből árad az olvasó felé. Bár voltak a magyar nemzetnek gyászos napjai - amikor bizony az ország inkább temetőhöz, mint virágzó államhoz hasonlított – de akkor Jókai kiállt, és buzdította, bátorította a magyar haza fiait, és ébren tartotta a nemzeti érzületet. Az emléktábla magában hordozza a jövő reménységét – a jövő nemzedékeket is emlékezteti a haza kiválóságára, Jókaira – és büszkén hirdeti az utókornak, hogy „Jókai a mienk. A fa, melynek hatalmas ágazta az ég felé mered, melynek édes gyümölcsén milliók és milliók üdülnek – e város talajában bírja gyökerét. Itt csírázott, itt fejlődött; itt üték meg fülét első hangjai ama nyelvnek, me-

lyet ő elbájoló zenévé idomított.” [20] Schnitzer ünnepi beszédében előrevetítette azt a jövőképet, amikor már Jókainak - Komárom híres szülöttének - szobra is hirdetni fogja, hogy ő és Komárom mindörökre összetartoznak. Szónoklatának befejező részében Schnitzer az isteni gondviselésre bízta a házat, és a következő fogadalmat tette: „Én pedig Isten szabad ege felé emelem jobbomat – úgy az élő, mint a jövő ivadékok nevében emelem azon szent fogadásra, hogy míg e hitközség egy tagjának szíve dobog, ezen szívnek dobbanása arra leend szentelve, hogy e ház őriztessék és megóvassék, hogy álljon és maradjon az évek legszélső határáig, hirdetvén, hogy itt pillantá meg a nap világát azon férfiú, ki az irodalom világában nappá lett.” [20]

Komárom nagy szülöttének, Jókai Mórnak a szülőháza helyén álló ház homlokzatán emléktábla avatási ünnepségén a városiak és vidékiek egyaránt vettek részt. Pap Gábor és Schnitzer Ármin is Jókai szellemi nagyságáról, szülővárosával való összetartozásról beszélt. Ünnepi beszéde végén Pap Gábor az emléktáblával megjelölt házat azzal a meggyőződéssel bízta az izraelita hitközség gondjaira, hogy nevezetes épület ezentúl nagyon jó kezekben lesz, mert az izraeliták ősidőktől fogva a költészet iránti kiváló érzékkel rendelkeznek, és Jókai munkásságát is nagy becsben tartják. Schnitzer beszédét olvasva szinte megelevenednek a képek az olvasó szeme előtt, melyről a szónoklatairól híres rabbi beszélt, bár azt írta a tudósító, hogy ekkor még kissé gondban volt a magyar beszéddel.

Esemény teli hétköznapiak, a mindenhová beférkőző antiszemitizmus

Az 1882-es év sem telt zavartalanul a zsidóság szempontjából. Rögtön az év elején új vezetőséget választott a komáromi izraelita hitközség, és az esemény kapcsán két pártra – a régi vezetőségi tagok pártolóiira, és az új tagokkal szimpatizálókra – szakadt. Végül is sikeresen megválasztották az új vezetőségi tagokat. Az elnök Beutum Salamon, alelnök Weisz Jenő, pénztáros Lazsanszky József lett. [22]

Az 1882-es év első három hónapja eseménydúsán telt el. Az olvasók számtalan jótékony rendezvényről értesültek, melyeket az izraelita-, és protestáns nőegyletek szerveztek. 1882. áprilisában kisebb vita

után az izraelita hitközség eljárósága rabbijául választotta Dr. Schnitzer Ármint, aki ezzel állandó álláshoz jutott a komáromi izraelita hitközségben. Megválasztását ünnepi lakomával ünnepelte a hitközség, melyen Wiesz Zsigmond vezetésével az izraelita ifjúság küldöttsége vett részt, és Dr. Farkas Benő pedig ünnepi beszédében méltatta a 20 éve Komáromban szolgáló rabbi munkásságát. Schnitzer az ige hirdetéseiben mindig követte a kor tudományos szellemét, hazafias viselkedésre – magyar kultúra elsajátítása, hazaszeretet, áldozatkészség – buzdította híveit. Bár sajnos, de 25 év után ismét felütötte fejét az antiszemitizmus – Oroszországban elkezdődött az ott élő zsidóság üldözése – de ennek ellenére a magyarországi zsidóság bizakodva tekint a jövőbe, mert eddig még a magyar haza részéről soha sem tapasztaltak kegyetlenkedést, sőt, mindig türelemmel viseltettek irántuk. A köszöntőt Schnitzer különös örömmel köszönte meg, mivel a haladószelemű fiataloké a jövő, és amint a köszöntőben elhangzott, a hazaszeretet mindennél fontosabb, ugyanis a zsidóság csak hálával tartozik a magyar hazának, mert amikor Európa szerte folyt a zsidóság üldözése, egyedül a magyar király állt ki karhatalommal az ország területén élő izraeliták mellett. [22]

A pápai főiskola diákjait sem kerülte el az antiszemita hangulat. 1882. május 10-én Pap Gábor szigorú hangvételű hivatalos levelet intézett Pápára, László József főiskolai gondnoknak címezve. Szomorúan értesült arról, hogy sajnos, már Pápán a főiskolai hallgatók körében is észlelhető az antiszemita kezdeményezés. A protestantizmus a „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség Jézusi eszméinek nagy előharcosa” [8] és emberi jogok védelmében mindig az élen járt, ezért fő feladata, hogy az ilyen kezdeményezések létrejöttét megakadályozza, és csírájában elfojtsa. Ám ha a protestantizmus az említett elveit elhagyva, mindezek ellenére mégis az Istóczy féleket követné, akkor ezzel a tetteivel kiállítaná saját szegénységi bizonyítványát, és így saját halálos ítéletét írná alá, ugyanis a haladás korában ez egy retrográd lépés lenne, mely visszavetné az elmúlt időszakban elért eredményeket. A protestantizmus már őskorától kezdve a szellemi szabadságért, emberei jogokért és igazságért küzdött szemben Róma üldöző hadával, és „ha Mózes vallású polgártársainkat testvéri szeretettel ölelés

helyett üldözőnk, ha a fanatizmus muszkaországi orgiáit hazánkban is előkészítő izgatásnak bűnrészeseivé törpülnénk alá, ha polgártársaink egy részével ellenségeskedésbe jönnénk csak azért, mert más valláson vannak, mint mi. Hagyjuk az antisemitisticus mozgalmat a lélekismeret szabadsága ellen küzdő Rómának, de mi ne velők kezét fogva, hanem az üldözöttek védelmére kellve vegyünk részt a küzdelemben, melynek fölmerülése éppen nem bizonyítja azt, hogy a XIX-ik század a felvilágosodásnak százada.” [8] Pap Gábor kérte a főgondnokot, aki az emberi jogok harcosa, a haladás - felvilágosodás híve, hogy tegyen meg mindent a főiskolások körébe beszivárgó mozgalom ellen, mely árnyat vet az iskolára és testületére is. A teológushoz nem méltó magaviseletű diákokat azonnal el kell távolítani a főiskoláról. Ezt követően Pap Gábor jelezte a főgondnoknak, hogy a kerületi ülésen személyesen szeretne vele beszélni egy bizonyos B.Zs. ügyében, melyről e levélben nem szívesen tesz említést, ugyanis már több alkalommal előfordult, hogy hivatalos levélre nem érkezett válasz, és ezt a jelenséget az ellentábora működése idézhette elő. [8]

1882 júniusában a „Tiszaeszlári eset” Komáromban is felkavarta a kedélyeket, és hamarosan ismét elkezdődött a zsidóság zaklatása, bár kezdetben csak szellemi síkon. Pl. 1882. augusztus elején a Komáromi Lapok szerkesztősége nehezményezte, hogy a komáromi ortodox izraelita hitközség iskolájában – melyet a cikkben egyszerűen csak „zugiskola” – nak neveztek - német nyelven folyik a hitoktatás, és e hazafiatlanság megszüntetésére az előjáróságot szólították fel. [23] Erre a vádra a komáromi ortodox izraelita hitközség előjárója válaszolt, kifejtve, hogy az ortodox izraelita hitközség önálló, és törvényadta joga, hogy önálló, másoktól független vallási iskolát tartson fenn, tehát nyoma sincs semmilyen zugiskolának. A Bibliát pedig eredeti héber nyelven tanítják, majd azt németre lefordítva az idegen nyelv tanulását könnyű módját is alkalmazzák, és ez a kezdeményezés pedig inkább dicséretes, mint sem elmarasztalendő. A Biblia magyarázata pedig természetesen magyar nyelven történik, mivel a gyermekek magyar ajkú családokból származnak. [24] A polémia folytatódott 1882. augusztus 19-én megjelenő Komáromi Lapok 33. számában, a „Hangok Izrael kebeléből” [25] című írásban. A cikk író-

ja Havas Károly komáromi izraelita vallásanár, aki a haza és társadalom iránti kötelezettségeket két nagy csoportba sorolta. Az egyik a törvény által megszabott a másik pedig a társadalmi szokásokból ered. A törvény által megszabott előírások megszegése büntetendő, míg a társadalom által elfogadott, és évek során megszokott szokásokat csak nehezményezni lehet, a közvélemény megváltoztatásával lehet rajtuk módosítani. Az ortodoxia – hirdetvén, hogy mégis német a zsidó, és a haladó szelleműek elhagyták apáik ősi hitét – elítéli a haladó szellemű hittestvéreit a magyar nyelvű hitoktatás és a Biblia magyar nyelvre fordítása miatt. A komáromi izraelita közösség azonban már évek óta sokat tesz a haladás érdekében, már ami a magyar nyelv terjesztését illeti. Magáért beszél az a tény, hogy 1880-ban – Komáromban – még német nyelven folyt a hitközségi adminisztráció, a hitoktatás és a kihirdetés, a cikk írásakor -1882 augusztusában – már mindez magyar nyelven történik, és 1882. augusztus 6-án Beutum Salamon indítványára elhatározták a magyar nyelvű igehirdetés megtartását is, melyre 1882. aug. 19-én sor is került. [25] A magyarosodásra utal az a tény is, hogy 1882-ben a tanév megnyitására Gross Gusztáv kiadója gondozásában megjelent Schön B. Bibliai történet az izraelita népiskolák számára. A fentieket olvasva azt gondolhatnánk, hogy a polémia kívül nem történt más esemény a zsidó-kérdés ügyében Komáromban, és környékén. Az újságírók kifejtik véleményüket, melyet ismét mások megcáfolnak. Az izraelita lakosság beolvadásra való törekvése nem marad csak leírt betű formájában, hanem lassan, de biztosan elkezdődik a magyarosodás. Erre utalnak a magyarosított vezetéknevek, a hitközségi dokumentáció, hitoktatás, igehirdetés terén a magyar nyelv bevezetése, magyar nyelvű iskolai tankönyvek kiadása. Ám 1882 októberében a Komáromi Lapokban három rövid hírből értesülhetek az olvasók a régmúlt (1753-ban történt) és napjaik - „zsidóheccéről”

1883-as év elején még javában tartott a Tiszaeszlár-i per, melynek egyrészt lázító, másrészt elkeserítő hatása ekkor már Komáromban környékén is érezhető volt. Egy 22 éves kamocsai – Kamocsa Komáromtól alig 30 km-re fekvő település – legény húst hozott Schnitzer Árminnak, aki azt tőle át is vette. A legény elindult haza, de soha nem

érkezett meg. Az ügy kapcsán kihallgatták Schnitzer Ármint is, és végül az igazságos és következetes vizsgálatoknak köszönhetően a bíróság lezárta az ügyet, és még csak a gyanú árnyéka sem vetődött a komáromi és környékbeli zsidóságra. Ám a városban nem voltak ennyire higgadtak a kedélyek, ugyanis még művelt lakosság körében is „sokan hittek a vérvádban (élükön a hírhedt Molnár Jánossal a városi pappal ma a »Néppárt« vezetőjével), [221] Pap Gábor, a nemes református püspök –kinek emléke áldott marad – nagyon sokat tett a polgártársaink kedélyének megnyugtatóására.” [2] Pap Gábor ebben az időszakban magyarázta Eszter könyvét, a felbolydult kedélyek csillapítása céljából, „hogyan közössége Hámán példájából megtanulja, mily végzet éri azokat, akik gyűlölik és üldözik a zsidókat.” [2] Országsszerte is szükség lett volna a Pap Gáborhoz hasonló lelkészekre, akik talán oly mértékben tudtak volna hatni az általános közvéleményre, hogy esetleg megakadályozhatták volna az Istóczy által kezdeményezett Országos Antiszemita Párt megalakítását 1883. október 6-án. Ezzel Magyarországra is beköszöntött egy vészterhes időszak, melynek azért néha akadtak nemes jellemre utaló események is.

Abba az időben -1883. februárjában – amikor a komáromi közvéleményt a vérvád és zsidóüldözés foglalkoztatta, a témánk –református zsidó kapcsolatok a magyar kultúrában – szempontjából fontos esemény történt, amikor pápai izraelita hitközség eljárásága 200 forintot adományozott a Bocsor-alapítvány részére, szegény sorsú tanulók megsegítése céljából. Pap Gábor, értesülve az adományról azt egy megleghangú hivatalos levélben köszönte meg, méltatva a pápai izraelita hitközség nemzeti érzületét, melytől indítatva támogatta a közoktatást. [8]

Ebben a fejezetben néhány különös eseményről olvashattunk. A komáromi izraeliták új vezetőségének, majd Schnitzer Ármin rabbi-választása sem zajlott zökkenőmentesen, ám végül is lecsitulak a kedélyek, de a nyugalom elkerülte a komáromi zsidóságot. A tiszai vérvád híre eljutott az ország településeire, így Pápára és Komáromba is, ahol szintén akadtak támogatói a bujtogatóknak. Így pápai főiskola diákjai között is felütötte fejét a zsidóellenesség, mely elleni drasztikus fellépésre bízta Pap Gábor a főiskola gondnokát.

A komáromi zsidóságot megvádolták egy kamocsai legény meggyilkolásával, ám a vizsgálat kiderítette, hogy a fiatalember csak egyszerűen vízbe fulladt, és így a zsidóság természetesen ártatlan volt. Ebben az időszakban [2] Pap Gábor lelkésztársait a kedélyeket nyugtató íghirdetésekre szólította fel. Ő maga sem maradt tétlen, mert Eszter könyvéből Hámán sorsán keresztül mutatott rá arra, hogy mi vár azokra, akik ártatlanul vádolják a zsidókat. Nemcsak Pap Gábor nemes gesztusai példázzák a református zsidó kapcsolatokat, hanem ide sorolhatjuk a Pápai Izraelita Hitközség 200 forintnyi adományát is a Bocsor alapba, melyet szegény sorsú diákok támogatására hoztak létre.

A református zsidó kapcsolatok jelentősége a társadalmi események fényében

1887-ben ünnepelte komáromi szolgálatának 25.évfordulóját Dr. Schnitzer Ármin. Az ünnepségről ő maga is megemlékezik a „die Kulturbilden von meinem Leben” című önéletrajzi munkájában, melynek a Komáromban eltöltött időszak történései a „Mozaikok a komáromi zsidóság életéből” című kiadványban is olvashatók. A neves évforduló eseményeiről tudósított a korabeli helyi sajtó is, megemlítve, hogy az ünnepség neves vendégei között ott volt Pap Gábor református püspök és Pulay Géza törvényszéki elnök és számos hivatalos küldöttség is. Az ünnepelt a tőle megszokott magas-szintű szónoklattal állt elő. Majd a tudóstó következőképpen folytatta: „Lélekemelő jelenet azonban különösen, midőn Pap Gábor ref. püspök emelve szót magasröptű üdvözlő szónoklatában reflektálva az ünnepelt templomi beszédére, kijelenté, hogy az ember-, és hazaszeretet, a felvilágosodottság és szabadelvűség ama szép tanának, melyet az ünnepelt hirdetett, ő is papja, azt ő is hirdeti. Ezután lelkes szavakkal köszönté a köztisztviselőkörnyezte jubilánst, ki a meghatottságtól remegő hangon, de szívből jövő és szívhez szóló szavakkal köszönté meg a nem várt megtiszteltetést.” [26.] Önéletrajzi írásában Schnitzer úgy emlékezik vissza erre az eseményre, hogy abból sejteni lehet a két egyházi vezető közelebbi kapcsolatát: „Amikor 1887-ben huszonöt

éves szolgálati évfordulómat ünnepeltem, s ő egy nappal korábban, egy egyházi gyűlés miatt Bubapesten tartózkodott, Tisza Kálmán miniszterelnök [222- a szám az idézet része] és főtanácsos [Kurator] kérésére, miszerint maradjon még egy napot, mert nagyon sürgető egyházi ügyeket kellene elintézni, azt válaszolta: Nem, Exellenciád! Holnap ünnepli évfordulóját »a mi rabbink« otthon kell lennem.” [2]

A világtörténelmi eseményeket követve a jóindulatú, haladószelemű polgárok döbbenet vettét tudomásul, hogy 1891 júniusára az oroszországi zsidóüldözések következtében már több ezren váltak földönfutóvá. Schnitzer úgy érezte, hogy nagyobb hatása lenne egy, a földönfutóvá lett hittestvérek megsegítése céljából közzétett felhívásnak, ha azt nem izraelita, hanem „ha egy nagy keresztény egyházi” tenné meg. Mint az önéletrajzi művében írja, Pap Gáborra gondolt - aki már az eddigiekben is számtalan jelét adta a zsidósággal való együttérzésének – de nem akart tolakodó lenni, és nem fordult hozzá nyíltan a kéréssel. Egy közös barát vitte a zsidóüldözésekről szóló legfrissebb híreket Pap Gábornak, aki azonnal megfogalmazta a felhívást. [2] 1891. június. 13-án megjelenő Komáromi Lapok címlapján jelent meg a „*Felhívás Komárom város emberiesen érző polgáraihoz*”, melyet Pap Gábor a bibliai idézettel (1Jn. 4, 16b) vezetett be, majd 3 Móz. 19,18b - Szeresd felebarátodat, mint magadat – idézettel folytatta a felhívást, rámutatva, hogy minden vallásnak alapja a szeretet, melyet Jézus még egy szinttel magasabbra emelt a mózesi parancsolat megerősítése által, az Isten iránti szeretet után a felebaráti szeretet következik (Mt. 22, 37-39). A zsidóság és a keresztyénség egy Atyának a gyermekei, tehát testvérek, akiknek szeretniük kell egymást, mert ha az egymás iránti gyűlölet van a szívükben, vagy egymás vesztét akarják, akkor Káin bélyegét nyomják rá saját homlokukra. Az isteni kijelentést tiporják lábbal Oroszországban azok, akik az ottani zsidóságot egyik napról a másikra teszik földönfutóvá, számtalan esetben szétdúlva a családokat, és csak azért üldözik őket, mert más templomban és máshogyan imádják Istent. Az emberi szív fellázad az oroszországi zsidók nyomorúsága láttán. Az Oroszországban élő keresztyének szegyetlen módon viselkednek honfitársaikkal szemben, akik azon vallás követői „amely vallás kebelében ringott a ke-

resztyénség bölcsője, s amely vallást mi isteni kijelentéssel alapulónak tartunk, melyre vonatkozólag az Úr Jézus is kijelentette, hogy nem jön annak törvényei eltörlésére, hanem inkább betöltésére. Én az önhibájuk nélkül földönfutó koldusokká lett oroszországi zsidók segélyezésre, könyöradományokkal nyomoruk enyhítésére kérem föl városunk nemesen gondolkodó, emberiesen érző polgárait. Komárom város polgárai nem maradnak el soha ott, hol szent ügy oltárára kellett letenniük áldozatot.” [27] A felhívást Pap Gábor az 1 Jn 3, 17-18 igeszakasszal folytatta, majd azzal a javaslattal fejezte be, hogy város lakossága jó példával elől járva, alakítson segélygyűjtő bizottságot. [27] Pap Gábor 20 guldent adományozva indította el a gyűjtést. Schnitzer erről így írt: „Gondoskodtam róla, hogy ezt a felhívást »az igaz tolerancia eme oklevelét« mindenhol terjesszék. A világ minden lapja sokszorosította és felmagasztaló vezércikkeket közölt. Neki azonban, a jó püspöknek, el kellett viselnie az erőteljes támadásokat és még saját lelkesgyermekeinek rosszállását is. Amerikából az ottani klerikusoktól érkeztek nevére a mocskos pamfletek.” [2]

Az említett felhívás után néhány héttel a pápai „Poel Zedek”, magyar nevén: a Pápai Izraelita Iparosok Gyámolító Egylete – mely az összegyűlt adományokból a szegény iparosokat segítette - dísztagjául választotta Pap Gábor református püspököt. A nem mindennapi eseményről a Komáromi Lapok így tudósított: „A pápaiak - Pap Gábornak. A pápai izr.ipar. gyámolító egyletének választmánya múlt hó 21-én tartott gyűlésén elnökének előterjesztésére Papp Gábor ev. ref. püspököt nagy lelkesedéssel választotta meg dísztagjának. A megválasztásról szóló jegyzőkönyvet múlt hó 23-án egy öttagú küldöttség nyújtotta át. A díszoklevél elkészítésével Herz Dávid rajztanár bízott meg. Folyó hó 16-án pedig egy háromtagú küldöttség fogja a valóban díszesen kiállított díszoklevelet átnyújtani. A küldöttségben részt vesznek: Löwinger Ráfael egyleti elnök, Goldberg Gyula egyleti pénztáros, könyvnyomdatulajdonos és a „Pápai Lapok” kiadója, Pfeiffer Mór egyleti titkár, tanító, kik még több iparos társaságában Goldberg Gyula vezetése alatt a kiállítást is meg fogják tekinteni.” [28]

1892. január elején a zsidó vallás egyenjogúsításáért indított kezdeményezésről tudósított a Komáromi Lapok...[29] A mozgalom a budapesti zsidóság köréből indult, és a cikk írója kihangsúlyozza, hogy e harcban a zsidóság mellé kellene állnia az ország minden társadalmi rétege képviselőjének, mivel az ügy mielőbbi megoldásra váró feladatot képez. A politikai egyenjogúság után a vallási egyenjogúság is megilleti a magyarországi zsidóságot. Ugyanis 1891-ben még mindig csak elméleti síkon mozgott az 1868-as, 53. törvénycikelynek a zsidó vallási felekezetekre vonatkozó előírásokkal történő kibővítése. A zsidóság jogosan nehezményezi hátrányát a más vallási felekezetek tagjaival szemben, akiknek lehetőségük van egyik vallásból a másikba átlépni, és vegyes házasságot kötni. A kereszténység kötelékéből a zsidó vallásban nem térhet át senki, valamint keresztény és zsidó nem köthet törvényes házasságot. A magyarság panaszkodik a zsidóságra, hogy nem hajlandó beolvadni a magyar társadalomba, ám addig, míg az említett vallási megkülönböztetésben van részük, akkor nem lehet azon csodálkozni, hogy a zsidóság bezárkózik és saját társadalmi szokásai szerint éli életét. A cikk írója a vegyes házasságok legalizálásában látja az ügy előre mozdulását. Az egységes magyar nemzeti állam csak faji és felekezeti összefogással valósulhat meg. Az antiszemita erők mindent elkövetnek a zsidóság teljes egyenjogúsításának megakadályozása érdekében. A magyar társadalom azonban rendelkezik egyfajta felekezeti türelmességgel - mely nem tulajdonít nagy jelentőséget az előítéleteknek - és felismerte, hogy a zsidóság emancipációja államérdek. A cikk írója szorgalmazza a magyar kormány mielőbbi állásfoglalását az ügy kapcsán, és bízik abban, hogy a zsidóság számára kedvező döntés esetén le tudja győzni a törvény ellenzőit is. [29]

1893. február 26 - a Komáromi Izraelita Hitközség mellett működő Gemilut Chaszodim - jótékony egyesület - ezen a napon ünnepelte fennállásának 25.évfordulóját. Az ünnepi gyűlésen nagy dísztaggá választották Pap Gábort, a Dunántúli Egyházkerület szuperintendensét, ki 1878-tól a komáromi református gyülekezet lelkésze. Az elmúlt időszakban Pap Gábor számos jelét - igehirdetéseiben, ünnepi beszédeiben - adta annak, hogy számára az egész emberiség egyet

jelent, a népeknek, nemzeteknek testvérként kellene összefogniuk. 1882-ben vérvádat felelevenítő időszakban, mint egyedüli magyarországi főpap állt ki az izraeliták mellett. A Dunántúli Egyházkerület lelkészeihez intézett körlevélben kérte, hogy az igehirdetések által csillapítsák a felbuzdult lakosságot. Ő maga vasárnaponként Eszter Könyvének magyarázatával hatott a gyülekezetre. Ezt követően 1891-ben ő volt Európa egyedüli főpapja, aki szót emelt az Oroszországban üldözött zsidók érdekében, és segítségükre szóló felhívást intézett a komáromiakhoz és a környéken élőkhez. Ezért az emberséges gesztusért több millióan áldják Pap Gábor nevét, így a komáromi Izraelita Hitközség tagjai is, akik tanúi voltak ezen megnyilvánulásoknak. [30]

Amikor 1895. november 2-án Vönöczky Pap Kovács Gábor 78 éves korában elhunyt, akkor halálhírért feljegyezték a Komáromi Zsidó Hitközség Közgyűlési Jegyzőkönyvébe is, az 1895. november 3-án tartott közgyűlés 41. pontjában. A hitközség elöljárója fájdalommal vette tudomásul Pap Gábor egyházfő és legnemesebb emberbarát halálhírért. A közgyűlés úgy határozott, hogy temetésére küldöttség vesz részt, koszorút téve ravatalára és a Komáromi Izraelita Hitközség részvétét tolmácsolja a gyászoló családnak.[9]

Tanulmányunk utolsó fejezetében a református zsidó kapcsolatok kiemelkedő eseményeit mutattuk be. Schnitzer jubileuma alkalmából rendezett ünnepség a kor liberális szellemében zajlott le. A korabeli sajtót - 1879-től, 1895-ig - olvasva a mai olvasó számára nagyon feltűnő, hogy az akkori - lélekszámát tekintve nem egy hatalmas város - Komáromban nagyon sok olyan esemény történt, amelyen a város lakossága felekezeti különbség nélkül vett részt. Ha szórakozásról, kiállítás rendezésről, szegények, üldözöttek támogatásáról volt szó, mindenből kivették részüket. Azt is meg kell említeni, hogy Pap Gábor neje a női jótékonykodás vezéralakja volt. Az 1891-es felhívás kapcsán nemcsak Komárom, hanem szélesebb körben is értesültek Pap Gábor felebaráti szeretetéről, együttérzéséről. A gyűjtést maga Pap Gábor indította el, mely nem maradt válasz nélkül, és a gyűjtőívek hamarosan beteltek. Arról még nincsen tudomásunk, hogy végül is mekkora összeget sikerült összegyűjteni az üldözött zsidók megse-

gítésére. A nemes gesztusok nem maradtak viszonzás nélkül. Példa erre a két – pápai és komáromi – izraelita egyesület megalakulása, amikor Pap Gábort dísztaggá választották, és későbbi temetésén is lerótták kegyeletüket a példaértékű egyéniség ravatalánál.

BEFEJEZÉS

A fentiekben bemutatott Pap Gábor Dunántúli Egyházkerület szuperintendense munkásságának egy szeletét, majd kronológiai sorrendben ismertettük a református zsidó kapcsolatokat érintő eseményeket, melyek alapján elmondhatjuk, hogy a társadalmi események terén nagyon mozgalmas volt a 19. század utolsó néhány évtizede, melyekből most a témánk szempontjából fontos, zsidósággal kapcsolatos eseményeket mutattunk be, melyek kapcsán az akkori komáromi református lelkész, Pap Gábor példamutatóan módjára lépett fel. Ezen tetteiért a Poel Zedek, a Pápai Izraelita Iparosok Gyámoltató Egylete, és a Komáromi Gemilut Chasodim –Jótekingy egyesület – dísztaggává választotta őt, a Dunántúli Egyházkerület szuperintendensét. Jelen esetben Pap Gábor ígéreteit és ünnepi beszédeit – valamint néhány, a témánkhoz kapcsolódó levelét is – tanulmányoztuk, melyekből egy nagy tudású, kiváló műveltséggel rendelkező, szigorú, de melegszívű és igazságos ember képe tárult elénk, aki egyházi vezetőként is példaértékű életet élt. A liberalizmus korában nagy hangsúlyt fektetett a haladásra, a szellemi szabadságra. A tudományos fejlődés, a nemzeti érzület, a magyar haza és a református egyház iránti szeretet egyformán volt fontos számára. A harcra mindig készen állt. Egyformán védelmezte a református egyházat – a római katolikus klérus támadásaival szemben – a nemzeti ügyeket, a szegényeket, elnyomottakat, akikben csak a rászoruló látta, és nem egy másik fajhoz vagy felekezethez tartozó embert. Ahol nyomorúságot, üldöztetést látott, ott igyekezett segíteni, és nemcsak szóban, mert ha kellett, tetteivel is mindig példát mutatott. Mi már tudjuk, hogy Pap Gábor hű maradt ahhoz a fogadalomhoz, melyet e tanulmány elején ismertettünk székfoglaló beszédében ígért, és ő olyan lelkésze volt gyü-

lekezetének, amint székfoglaló ünnepi beszédében a jó papot jellemezte. Személye, munkássága számunkra is példaértékű.

120 év távlatából visszatekintve az eseményekre, a sorokból megszólít minket az elmúlt kor üzenete, melyet János első levelének Pap Gábor által idézett egy mondatával mi is összefoglalhatunk: Ne szóval szeressünk és ne is nyelvvel, hanem szeretettel és igazsággal. (1Jn. 3,18)

IRODALOMJEGYZÉK

BIBLIÁK, KÖNYVEK

- [1] *Biblia, Istennek az Ószövetségben és az Újszövetségben adott kijelentése*, Budapest: Kálvin Kiadó, 2014. 1022 és 1351 p. ISBN 978 963 558 244 0]
- [2] *Mozsaikok a komáromi zsidóság történetéből*, szerk.: Dr. PASZTERNÁK András és PASZTERNÁK Tamás, Komáromi Zsidó Hitközség, Komárom, 2013, ISBN 978-80-970424-224

IGEHIRDETÉSEK, ÜNNEPI BESZÉDEK

- [3] *Érdem-koszorú*, melyet néhai főtisztelendő s nagyságos Nagy Mihály királyi tanácsos, Dunántúli Egyházkerület szuperintendens közhasznú életének érdemvirágjaiból egybefűzött s a dunántúli helvét hitvallású evangélikus egyházkerület által rendezett Emlékünnepen 1878-ik évi október hó 20-án a révkomáromi helv.hitv. gyülekezet templomában felmutatott PapGábor Dunántúli helv.hitv. szuperintendens, Komárom, 1879.
- [4] *Hiterősítési beszéd és ima*, készítette és elmondta Rév-Komáromban, 1879-ik évben Pap Gábor, rév-komáromi lelkész és dunántúli ev. Reformált püspök. Komárom, Ziegler Károly Könyvnyomdája, 1892.
- [5] *Lelkesi székfoglaló beszéd* – készítette s ünnepélyes beiktatása alkalmával elmondta a rév-komáromi helv.hitvallású egyház templomában 1878.évi szeptember hó 20-án Pap Gábor révkomáromi lelkész, Dunántúli Helv.hitv. ev. szuperintendens, Komárom 1879.
- [6] *Lelkesz-szentelési ünnepélyen mondott egyházi beszéd*, készítette Pap Gábor, dunántúli helv. Hitv. Ev. Szuperintendens, Komárom, Ziegler Károly Könyvnyomdájából, 1880.
- [7] *Ünnepi beszéd, melyet Jókai Mór születési házát jelölő emléktáblának ünnepélyes leleplezése alkalmával tartott Rév-Komáromban 1881. augusztushó 20-án Pap Gábor reformált szuperintendens. Komáromban, Ziegler Károly Könyvnyomdájában 1881.*

JEGYZŐKÖNYVEK, LEVÉLTÁRI FORRÁSOK, FOLYÓIRATOK,

- [8] Dunántúli Ref. Egyh. Ker. Levéltára, 21. Püspökök, főjegyzők személyi fondjai, b. Pap Gábor püspök levelezése 1878 – 1895
- [9] Komáromi Zsidó Hitközség Közgyűlési Jegyzőkönyve, 507.old
- [10] Anti-antiszemita – in *Komáromi Lapok*, 1880, 1.évf.23.szám, 2.o.
- [11] NAGYVASVÁRI, Az antiszemita mozgalomhoz, in *Komáromi Lapok*, 1880, 1.évf.25.szám, 1-2.o.
- [12] PAP, G. Karácsony ünnepén, in *Komáromi Lapok*, 1880, 1.évf.26.szám,1- 2.o.
- [13] SCHNITZER, A., Az antiszemita mozgalomhoz, in *Melléklet a Komáromi Lapokhoz*, 1880, 1.évf. 26.szám,1.o.
- [14] SCHNITZER,A., Az antiszemita mozgalomhoz, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf. 1.szám,2.o.
- [15] VASVÁRI, Nyílt levél Dr. Schnitzer Arminhoz, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf.2.szám,1- 3.o.
- [16] CATO, A „semita“ kérdés, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf.2.szám,3.o.
- [17] CATO, A „semita“ kérdés, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf.3.szám,1.o.
- [18] NEUMANN, S. Komárom város izraelita polgáraihoz, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf., 5.szám,1-2.o.
- [19] Jókai Mór szülőháza, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf.34.szám,2.o.
- [20] SCHNITZER, A. Ünnepi beszéd, in *Melléklet, Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf.34.szám, 3 - 4.o.
- [21] A Jókai ünnep után, in *Komáromi Lapok*, 1881, 2.évf.35.szám,1-2.o.
- [22] Az izraelita hitközség lakomája, in *Komáromi Lapok*, 1882, 3.évf.18. szám,2.o.
- [23] Ez hazfiszág?! in *Komáromi Lapok*, 1882, 3.évf.31. szám,1.o.
- [24] IZRAELITA HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSA: Levél a szerkesztőhöz, in *Komáromi Lapok*, 1882, 3.évf.32. szám,1-2.o
- [25] HAVAS, K., Hangok Izráel kebeléből, in *Komáromi Lapok*, 1882, 3.évf.33. szám, 1-2.o.
- [26] SCHNITZER, A., Dr. in *Komáromi Lapok*, 1887, 8.évf.4. szám, 2.o
- [27] PAP,G. Felhívás Komárom város emberiesen érző polgáraihoz! in *Komáromi Lapok*, 1891, 12.évf.24. szám,1.o.
- [28] A pápaiak – Pap Gábornak, in *Komáromi Lapok*, 1891, 12.évf.33. szám,2.o.
- [29] A zsidók vallási egyne jogusítása, in *Komáromi Lapok*, 1891, 13.évf.3. szám,1-2.o.
- [30] Díszoklevél - Méltóságos és főtisztelendő Wönczky Pap Kovács Gábor úrnak, a Dunántúli Ev.Ref.Egyházkerület püspökének, és a főrendi ház tagjának, stb. Komárom”

INTERNETES IRODALOM:

- [31] http://mtdaportal.extra.hu/tizenket_ropirat/1_evfolyam/1_evf_01_szam.pdf letöltés ideje: 2015.01.03.
- [32] Szinnyei, vagy: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> letöltés ideje 2014.10.31.]

Kálmán Csaba Gábor:¹

Reformáció egykor és ma

Az elköteleződés teológiájának értelmezése, a keresztyén értékrendünk szerint a heidelbergi káté egyes kérdéseinek magyarázata alapján

A protestáns világ ebben az évben ünnepli a reformáció 500. évfordulóját, ami alkalmat adhat a ma élő keresztyén egyházaknak arra, hogy újra gondolja a keresztyén alapértékekhez való viszonyulását. A reformáció 500. évfordulója alkalom a számvetésre, hogy megfogalmazzuk önmagunknak is: mit is jelent a reformáció? Mi a tanulsága a mi számunkra ma? Mit jelent ma Magyarországon, Európába és a világon, amit így hívunk: reformáció?

Ennek a kérdéskörnek a tisztázását nemcsak a vallási szakemberek, teológusok és az egyháztörténészek tartják fontosnak jelen körünkben, hanem a világi társaik, a közvéleményt formáló elemző és teremtő hatalmasságok is, hiszen tudjuk a XVI. században számos tényező indikálta a reformáció szükségszerűségét, amelyek nemcsak vallási okokra vezethetőek vissza, hanem társadalmi, politikai és gazdasági folyamatokra is.²

A mai emberiség az állandó reformok világában él, ami ma újnak számít az holnapra elavulttá lesz. Ez a felgyorsult világ ez a radikális kényszerhelyzet, hogy mindennap valami újat kell produkálni ahhoz, hogy aktuális eladható és felkészült legyek, az állandó változtatási kényszer, az egyik oldalon valóban elképesztő eredményeket idézett elő, de a másik oldalon egyre inkább bizonytalanságot teremt az

¹ ThDr. Kálmán Csaba Gábor, református lelkipásztor, Alsóórs. E-mail: kalman.csaba.gabor@gmail.com

² Az 500. évforduló jelentőségét sem szabad csak szakrális szempontok szerint értékelni. Többek között ez indokolta azt a tényt, hogy Magyarország Kormánya 2013. október 29-én döntött a Reformáció Emlékbizottság létrehozásáról. „A reformáció jelentőségteljes kulturális és történelmi örökséget hordoz magában, miközben élteti az örökös megújulás gondolatát is.” Letöltés: <http://reformacio2017.hu/rolunk/>

emberben és környezetében. Semmi nem biztos, ami ma igaz, annak az ellenkezője is kiderülhet holnapra, így ebből fakadóan az ember egyre kiszolgáltatottabb áldozatként értelmezhető a meglévő folyamatokban és világi rendszerekben.

Az embernek szüksége van mérőföldkövekre, ahhoz, hogy értelmezni tudja önmagát és az ő által kialakított világot. A XVI. századnak a reformáció ilyen mérőföldköve lett a középkor egyház történelmének, de nemcsak vallási, hanem társadalmi, szociológiai és filozófia változásokat is generált az egyetemes történelemben is. Vajon milyen hatást gyakorolhat egy XVI. századi eszme hagyatéka a mai kor emberére, társadalmára és egyházára stb. ez az izgalmas kérdése ennek a 2017-es emlékévknek. Legalább mi az „örökösök” önmagunkban és egymás között tisztázzuk le, mit jelent, hogyan értelmezhető ez a közös kincs, amit így nevezünk: reformáció.

A reformáció társadalomra kifejtett hatását nem lehet felekezeti egyházi kérdésként értelmezni csupán, hiszen olyan változásokat indított el egész Európában, amelyek nélkül ennek a kontinensnek a jelenét nem is lehetne értelmezni. Az egyetemes reneszánsz pápaság korának hanyatlása, az egyház tekintélyelvűségének csökkenése, a nemzet tudat, a nemzeti egyházak kialakulásának folyamata, teokratikus világszemlélet és demokratikus életgyakorlat (zsinat-presbiteri elv), később a felvilágosodás korában a feudális rendszer felbomlása, a szekularizáció intézményének kialakulása mind ide gyökerezethető.

Az egyházi aspektus is legalább ilyen nagy ívű változásokat idézett elő, hiszen a hit, a spiritualitás közemberre vonatkozó személyes vonatkozását, felelősségét teremtette meg a Sola Fide. A Biblia, a liturgiák, az énekeskönyvek, a káték nemzeti nyelvekre történő fordítását és megalkotását idézte elő a Sola Scriptura elve. Az újjászületés, a keresztyén család, a felelős polgár, a keresztyén életgyakorlatot, a bizonyágtevő egyházképet, az evangélium életet megújító erejét adta vissza a Sola Gratia és Solus Christus elvének újragondolása és megéltése.

Mik voltak azok a tényezők, amelyek ilyen sikerre vitték a reformáció ébredésének csodáját, amely valóban új világot teremtett, olyat amiből ma is élünk hívők és hitetlenek egyaránt? Megtalálni azokat

az analógiákat, keresztyén önzonosságokat, amelyek által ma is hatást tudunk gyakorolni világunkra, egyházunkra és önmagunkra.

A válaszokat sokan keresik főleg ebben az évben, mégis fontos hangsúlyozni azt, hogy a reformáció mozgalma alapvetően nem a közéleti, társadalmi és egyházi struktúráját átalakító, új világrendet teremtő szándékkal robbant be a XVI. század világába. Nem egy reformkísérlet volt csupán, amely akkor a politikai, az egyház és a közéleti kontextus miatt 1517 után végre sikeres fordulatot vett, hanem egy nagyon bölcs, alázatos és biblikus visszatekintés, az igei örök érvényű igazságok újrafogalmazása a személyes megújulás és az újjászületés által.³ Az előreformatori mozgalmak⁴ Luther, Kálvin és többi reformátor nem az egyéni karrierjüket kívánták megújítani, hanem elkötelezték magukat az Isten eredeti világrendje és értelmezése mellett, az apostoli kor evangéliumi szolgálata mellett és felvállalták az elköteleződésüket a rábízottak felé.

Hol és hogyan lehet megtalálni a kontinuitását a XVI. század örökségének reformatori hagyatékát a XXI. században az 500. évfordulón?

Miként lehet értelmezni azt az üzenetet és azt az Istent, aki hitünk szerint a világ kezdetétől annak végéig, mindörökké ugyanaz marad, akiben a változásnak árnyéka sincsen. Amennyiben erre a kérdésre a világ felé is hitelesen kommunikált és megélt válaszokat találunk és képviselünk, akkor Isten általunk is elindíthat egy világot, közösségeket és életeket formáló reformációt, amely az Ő kegyelme által időről időre megújítja, újjáteremti az övét.

Claus Westermann „Az ószövetség teológiájának vázlata”⁵ című munkájában a teremtésről, a teremtő Istenről, mint az élet mellett elkötelezett Istenről beszél, akit úgy kell értelmezni, mint mindennek

³ Gondoljunk itt Luther Márton felismerésére, amit a római levél alapján megértett: „Az igaz ember, pedig hitből él.” Róma 1, 17/b.

⁴ Természetesen ide értendők az előreformátorok és mozgalmaik: Vald Péter (Franciaország), John Wycliff (Anglia), Husz János (Cseh), Girolamo Savonarola (Italia) stb.

⁵ Claus Westermann: Az Ószövetség teológiájának vázlata, a Budapesti Református Teológia Akadémia, Budapest 1993, ISBN 963 04 3013 4 83. oldal

az eredőjét. Nem is lehet másként róla beszélni csak úgy, mint mindennek (létezésnek, tudatnak és világnak) alkotójáról.

„Istenről beszélni azt jelenti, hogy az egészlől beszélni. Amikor az ember Istenhez kiált, arra gondol, aki mindent kezében tart; amikor az ember Isten dicsőíti, azt dicséri, aki az egész ember lét és gondolkodás korlátain túl mindent áttekint és az egésznek értelmét ismeri”⁶

Ennek az értelmezésnek alapján tekintsük át azt, a mi számunkra, mint kijelentés megadatott Isten által: „A titkok az Úréi, a mi Istennünkéi; a kinyilatkoztatott dolgok pedig a miénk és a mi fiainké mind örökké”⁷ (5Móz 29,29).

Az Isten elköteleződésének teológiai értelmezése⁸:

1. Isten elköteleződése a teremtet világhoz és az emberhez, mint képmásához (creatio ex nihilo, imago Dei).
2. Isten elköteleződése az ő ígéreteihez, kegyelméhez és megváltásához (sola gratia, solus Christus).
3. Isten elköteleződése az ő választottai mellett az emberi közösség, mint bizonyosság tévő gyülekezet. (coetus electorum, communio sanctorum, Corpus Christi)

A megfogalmazott tézisek megértése nem csupán elvi teológiai válaszokat adhatnak nekünk, hanem jó reménységgel elvezethetnek minket azokhoz az örökérvényű igei igazságokhoz, amelyek eddig is meghatározták a keresztyén teológiai értelmezéseket. A megértés támogatása érdekében a Heidelbergi Káté Apostoli Hitvallásra vonat-

⁶ Claus Westermann: Az Ószövetség teológiájának vázlata, a Budapesti Református Teológia Akadémia, Budapest 1993, ISBN 963 04 3013 4 83. oldal

⁷ Szent Biblia, Magyar Bibliatársulat, Budapest 2011. ISBN 978 963 300 897 3

⁸ Az elköteleződés teológiája alatt az alábbi teológiai fogalmakat értem: a teremtet (creatio ex nihilo), a gondviselést (providentia és gubernatio), azt a világot értem, amelyet Isten megtart a maga dicsősége miatt (theatrum Glorae Dei). Ebből ered Isten ígéreteinek, kegyelmi kiválasztásának (predestináció) és megváltásának (satis factio) ténye, amihez Ő hűségesen tartja magát mindörökké. Az emberi elköteleződés alatt: a megváltás személyes felismerése által született tudatos keresztyén válaszok alatt értem az egyház, a család és a hazához való elköteleződést, mint Isten kegyelmi kiválasztásra adott emberi válaszokat.

kozó kérdéseit vizsgáljuk meg, amelyek csokorba szedték az adott témában az összegyűjtött igei, dogmatikai és etikai válaszokat.

1. Isten elköteleződése a teremtet világhoz és az emberhez, mint képmásához

A Heidelbergi Káté 26. Kérdés felelete így hangzik:

„26. K.: Mit hiszel e szavakkal: „Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek teremtményében”?

F.: Azt, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus örökkévaló Atyja, aki a mennyet és földet minden benne lévővel semmiből teremtette és örök tanácsa és gondviselése által mindezeket még most is fenntartja és igazgatja: az Ő Fiáért, Krisztusért, nekem Istenem és Atyám. Akire annyira rábízom magam, hogy semmit sem kételkedem a felől, hogy összes testi és lelki szükségeimről gondoskodik. Sőt javamra fogja fordítani mind azt a rosszat, amit e siralomvölgyben rám bocsát. Mert megteheti azt, mint mindenható Isten. És meg is akarja cselekedni, mint hűséges Atya.”⁹

Az Apostoli Hitvallás magyarázatában a Káté, az alábbi igazságot határozza meg: Az Atya értelmezése Jézus Krisztuson keresztül válhat érthetővé. Jézus a János evangéliumában ezt egyértelműsíti, mikor arról beszél a tanítványainak, hogyan lehet Istenhez, a mennyei hazába eljutni. Tamás kérdése Jézushoz, akár a mai kor emberének kérdése is lehet, sőt örökérvényű problematikája ez az Istent kereső embernek, hogyan lehet meg tudni Isten hol van, és hogyan lehet hozzá eljutni? „Monda néki Jézus: Én vagyok az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához, hanem én általam” (Jn 14,6).¹⁰

Victor János e kérdés-feleletnek magyarázatában azt húzza alá: „Aki figyelmesen olvassa a Káté a teremtet Istenről szóló 26. feleletét, annak feltűnhet, hogy kétszer is említés történik benne Jézus Krisztusról. Mindjárt a felelet elején úgy van szó itt Istenről, mint a mi Urunk Jézus Krisztusnak örökkévaló Atyjáról, és a továbbiak során

⁹ Heidelbergi Káté, Kálvin János kiadó, Budapest 2008. ISBN 978 963 558 059 0 47. oldal

¹⁰ Szent Biblia, Magyar Bibliatársulat, Budapest 2011. ISBN 978 963 300 897 3

azt a hitvallást adja a Káté mindnyájunk ajkára, hogy ez az Isten az Ő Fiáért, Jézus Krisztusért, nekem is Istenem és Atyám. Mit jelent ez? Nyilván nem-csak a megszokott keresztyén kifejezésmód vezet ebben a Kátét. Felesleges szólamokkal nem szokta ékesíteni előadás-módját. Valami komoly oka van arra, hogy Jézus Krisztust Isten-teremtő munkájával kapcsolatban így emlegeti. De mi ez az ok? Miért nem halaszthatja a Jézus Krisztusról, az Isten Fiáról való hitvallást későbbre, amikor az Apostoli Hitvallás második cikkelyével kapcsolatban úgyis az lesz a dolga, hogy ez alatt a cím alatt: A Fiú Istenről, elmondja a Jézus Krisztusban való hit hitvallását? Nem volna-e tisztább egész gondolatmenete, ha itt szigorúan megmaradna még az Atya Istenben és az Ő teremtő hatalmában való hit megvallásánál, és azután térne csak rá, mint ehhez hozzájáruló többletre, a Fiú Istenről szóló vallástételre, aki Jézus Krisztusban jelent meg számunkra?¹¹

Victor János magyarázata azért elgondolkasztató, mert a keresztyénség mai értelmezésének aktuális problémáira választ adhat nekünk.

a. Honnan induljunk ki az Istenről szóló bizonyosságtételünkkel mai világunkban?

b. Hogyan értelmezzük e szekularizált és liberális világba Isten teremtő, fenntartó és embert megváltó munkáját?

A kérdésekre Victor János azt az egyértelmű választ adja, hogy mindent Jézus felől kell vizsgálni, még az Atya értelmezését, a teremtés csodáját, az ember létezését, a gondviselést és a megváltást is. Mit érne ennek a világnak az a bizonyosságtétel önmagában, hogy Isten teremtő és mindenható, ha nem tennénk rögtön hozzá, hogy az Isten Jézus Krisztusért mennyei Atyánk is. Nem véletlen, hogy a jézusi imában a megszólítás olyan gyermeki módon kezdődik, mert Isten elkötelezte magát az ember mellett, bármennyire is szokatlan, felfoghatatlan és érthetetlen. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy Isten bármitől és bárkitől függene, hiszen Isten mindenhatósága, szuverenitása nem függhet semmitől és senkitől. Azt azonban mindenkép-

¹¹ <http://docplayer.hu/287423-A-heidelbergi-kate-1-85-kerdes-feleletenek-magyarazata.html> 75. oldal

pen érdemes lenne végig gondolni, hogy a modern teológia oltárán nem áldoztuk-e fel, azt a legfontosabbat, amely megkülönböztet bennünket minden más vallástól, hogy a világ kialakulásának és fenntartásának értelmezése, az emberi lét értelme csakis Isten felől értelmezhető még pedig idézett jánosi ige alapján. Hiszen mindennek csak akkor van értelme, az életünknek, a hivatásunknak, a szaporodásunknak, az észnek és az értelemnek, ha a kanti igazság megvalósul: az Isten létezése, valósága a *gyakorlati ész posztulátumává* lesz.

Hans Küng az Apostoli Hitvallás magyarázatában¹² részletesen kitér arra, hogy az Isten személyének elfogadásához a kereső emberben két pólusnak kell működnie: *az észnek és a szívnek*, e kettő által alakulhat ki az: *az értelmes bizalom*. Ennek az aktusa az, amely felismerheti Istent és elfogadhatja őt, mint teremtő, fenntartó és megváltó személyes Úr.

Isten tehát elkötelezte magát e teremtet világ mellett, mikor eldöntötte e világ ne maradjon üres és kietlen, hanem életet teremt, embert formál és megvált önmagáért.

2. Isten elköteleződése az ő ígéreteihez, kegyelméhez és megváltásához

Istennek szava már az Ószövetségben úgy jelenik meg, hogy az mindig Isten cselekvő akaratával párosul és soha nem tér vissza dolgavégezetlenül. Ezt az alapvetést a zsoltáros így fogalmazza meg: „Mert az Úr igéje igaz, mindenben hűségesen cselekszik” (Zsolt 33,4).¹³

Westermann¹⁴ ez ige kapcsán elmondja a kijelentés egy folyamat, amely a kijelentő által kezdődik, aminek mindig van látható, mérhető eredménye az ember életében. Így volt ez a teremtés, a szabadítás, az egyesek megszólítása alkalmával is, megszólal (teofánia) és cselekszik (epifánia). Ehhez a kimondott szóhoz Isten mindenkor mindenidő-

¹² Hans Küng, Credo, KÓDEX nyomda Győr 1997. ISBN 963 550 204 4 20. oldal

¹³ Szent Biblia, Magyar Bibliatársulat, Budapest 2011. ISBN 978 963 300 897 3

¹⁴ Claus Westermann: Az Ószövetség teológiájának vázlata, a Budapesti Református Teológia Akadémia, Budapest 1993, ISBN 963 04 3013 4 21. oldal

ben ragaszkodik, úgy formálja ezt a világot és az eseményeket, hogy ez a kimondott szó valósággá legyen.

A Bibliában szereplő megszólítottak erről tesznek bizonyosságot és ennek a csodájából élnek a mindennapokban. Így válhat érthetővé, hogy Isten nemcsak a nagy alkalmak, hanem a hétköznapi istene is.

Gondoljunk a megszólított Ábrahámra, aki ezt a teofániát átéli és olyan hatással volt rá, hogy képes volt a maga és családja életét felszámolni és engedelmesen elindulni az Isten által kijelölt új cél felé, hogy a mindennapokban megélhesse az epifániát is. Méghozzá az emberi élet szürke hétköznapi kérdéseiben is, mint például vitája a testvérével vagy a gyermekvállalás kérdésében.

Gondoljunk Mózesre, akinek azt kellett elhinnie, hogy ellenséges országban, egy kétes szabadításban Isten választott eszközöként, engedelmeskednie kell egy számára ismeretlen Istennek, aki a világ legnagyobb és legerősebb birodalma ellen, egy bottal indítja el a szolgálat útján.

Gondoljunk Illésre és a prófétákra, akik sokszor nemcsak az ellenség ellen, hanem legtöbbször a sajátjaikkal kellett komoly harcot vívniuk, hogy elmondhassák a rábízott üzenetet, természetesen abból kiindulva, hogy Isten kiválasztotta és megszólította őket, hogy küldöttéi legyenek.

Westermann¹⁵ még egy fontos kérdésre is rávilágít, az Isten kijelentésének alakulása az ember profán világában attól függ, hogy az ember milyen választ ad Isten kijelentésre. Ez a válasz az ember részéről mindig két szempont szerint vizsgálendő: *Az ember verbális válasza és az ember válasza a cselekedetei által.*

Erre a válasza az ember csak hit által képes és ezt reformáció fedezte fel újra, mikor Luther kimerte jelenteni a 95 tételében többek között, hogy az üdvösség nem megvásárolható érdem, hanem egyedül Jézus érdeméért, kegyelem által lehet üdvözülni hit által.

De mit is jelent az igaz és üdvözítő hit? Izgalmas kérdéseket vett ez fel ma is, hiszen manapság kimerné azt kijelenteni, hogy az igaz hit, az üdvözítő hitet én egyházam, az én vallásom gyakorolja. Újra a val-

¹⁵ Claus Westermann: Az Ószövetség teológiájának vázlata, a Budapesti Református Teológia Akadémia, Budapest 1993, ISBN 963 04 3013 4 24. oldal

lások teljes keveredésében él az emberiség egésze, pluralista és politeista¹⁶ társadalmakban él még a keresztyénség is, gondoljunk csak a magyarországi vallási kontextusra, az európai vallási és etnikai keveredésekre, feszültségekre. A Heidelbergi Káté 21. kérdés felelete így fogalmazza meg az igaz hit jelentését:

„21. K.: *Milyen az igazi hit?*

F.: Az igazi hit nemcsak oly bizonyos tudás vagy ismeret, melynél fogva igaznak tartom azt, amit Isten az Ő Igéjében kijelentett nekünk, hanem erős bizalom is, melyet az Evangélium által gerjeszt szívemben a Szent Lélek, hogy nemcsak másoknak, hanem nekem is bűnbocsánatot, örök igazságot és üdvösséget ajándékozz Isten ingyen kegyeleméből, egyedül Krisztus érdeméért.”¹⁷

A Káté három fontos dolgot emel ki dogmatikánk szerint: biztos ismeret (certa notia), igaznak tartás (assensus) és szívbeli bizodalom (fidutia). Victor János kettőt magyaráz meg részletesen, ami számunkra fontos lehet jelen korunkban ismeret és a bizalom: „a hit ismereti elemével foglalkozunk, emeljük ki, hogy a Káté szövegében ez a szó: bizonyos, hangsúlyosnak értendő. Ha hangsúlytalan volna, azt jelentené: egy bizonyos valamilyen fajta ismeret is szükséges. Hiszen a Káté egészen pontosan megmondja a továbbiakban – mindjárt rá is térünk – milyen ismeretről beszél. De erről az ismeretről azt állítja az elébe tett jelzővel, hogy nem tapogatózó, nem kétségeskedő, nem olyan, hogy talán így van, sőt bizonyára így van, de utóvégre ki tudja, csakugyan így van-e, hanem szilárd és határozott. Megtámadhatják persze kételyek is. Csak annyiban lehetőség maradhat hit a hit, amennyiben fölébe tud kerekedni az ilyen kételyeknek”¹⁸

¹⁶ Idén egy ifjúsági táborba merült fel kérdésként: az iszlám istene ugyanaz, az Isten, mint ami a keresztyéneké? Így derült ki számomra, hogy fontos magát a keresztyénség Istenét is megismertetni az emberekkel, mert nem evidencia, hogy tudják és ismerik azt, akiről mi beszélünk.

¹⁷ Heidelbergi Káté, Kálvin János kiadó, Budapest 2008. ISBN 978 963 558 059 0 47. oldal

¹⁸ <http://docplayer.hu/287423-A-heidelbergi-kate-1-85-kerdes-feleletenek-magyarazata.html> 64. oldal

Mindenképpen kiemelendő, hogy ez a hit nem hiszékenységre épül, nem változó értékekre, nem egy változó szeszélyes sorsra, hanem egy szikla szilárd kijelentésre, amely a mai világban sokkal inkább hiánycikként értelmezhető, mint reformátor eleink idejében. Multikulturális, virtuális, változó világ, amely kétségbeesetten keresi a biztos ismereteket, amiben bízhat, amire építhet, hiszen bizalomválságos korban él, az emberiség és eltűntek az abszolút tekintélyek a közéletből, a nem változó igazat mondó, hiteles üzenetek. Az evangélium Isten szeretetének elkötelezett igazsága, megélt valósága, amely kiutat mutathatna sokaknak. Ez a hívők seregének egyetemes küldetése és feladata és ennek a szolgálatnak e fénylő, e világ fölé emelő erejét veszítettük el ki tudja hol és mikor. A megújulás titka a nem elvi teológia megújításának útján keresendő, hanem a közéletformálásában, a gyakorlati teológia újraértelmezésében, az igehirdetés bolondságában, a keresztyén életgyakorlat megélésében, az Isten kijelentő szavára megélt válaszainkban.

Török István¹⁹ etikájának első részében, mikor a keresztyén erkölcs kérdéséről beszél, akkor újszövetségi textussal mutat rá ugyanerre az igazságra. A Péter pünkösdi prédikációjának első mondatát idézi: „Halljátok meg e beszédek...” (ApCsel 2,14)²⁰. Tudjuk, hogy ennek a prédikációnak milyen hatása volt a gyülekezetre a hallgatóságra nézve, de mindez semmit nem ért volna, ha az emberek válasza nem párosult volna ehhez: „Mit cselekedjünk atyámfiai férfiak?” (ApCsel 2,37)²¹. A választ ismerjük 3000 ezer ember megkeresztelkedett és megszületett az egyház, a gyülekezet a hívők közössége, összhangba került az Isten megszólítása elköteleződése az ember felé, az evangélium meghirdetése és az ember önmagát elkötelező cselekvő válasza.

Így válhat valóra az, amit megtérésnek újjászületésnek nevezhetünk, amire ma is egyedül Isten Szentlelke képes, ami felragyogott 1517-ben is és reméljük egyszer a mi nemzedékünket is megújítja majd, hogy a XXI. század keresztyénsége Európában megint a ke-

resztyén értékrend szerint élje az életét. Hiszen a keresztyén etika szerint a teremtet világ és az embernek életre hívása Isten szándéka szerint nem öncélú akció volt csupán. A keresztyén etika szerint Isten dicséretéhez hozzá tartozik az „teremtési rendek”²² megismerése és annak megtartása és gyakorlása mindenkor minden időben.

3. Isten elköteleződése az ő választottai mellett az emberi közösség, mint bizonyosság tévő gyülekezet

Ennek megértése miatt mindképpen tisztázandónak tartom azt a mai korunkban, hogy mit értünk egyház alatt, hiszen visszatérő kérdése volt ez az apostoli kornak, a középkor reformációi mozgalmainak és jelen korunknak is.

Mit értünk egyházi közösség alatt? Természetesen a dogmatikai válaszokat szem előtt tartva fontos lenne definiálni önmagunknak is, hogy mit értünk ma az egyház fogalma alatt. Egy vallási nézeteket valló emberek közösségét, a jelenlévő egyházi struktúrát - minden felekezet sajátos felépítését beleértve-, az állami törvények által bejegyzett egyházakat, azokat akik imaházakat és templomokat tartanak fenn szakrális célokkal?

Mert az Isten, akár az ószövetséget vagy az újszövetséget vizsgáljuk, kiválasztotta és összegyűjtötte az övéit, azzal a céllal, hogy elő közösséget alkosson velük. Az apostoli korban, a középkorban és jelenkorunkban sem képzelhető el, úgy az egyház, mint egy történelmi emlékhely, mint egy egyesület, ahol jó szándékú emberek összegyűlnek és csinálnak valamit.

A dogmatika szerint az egyház a kiválasztottak közössége (coetus electorum), a szentek közössége (communio sanctorum) és a Jézus teste (Corpus Christi). Mindhárom egyértelműen arra mutat, hogy hit megvallása és gyakorlása nem válhat egyes emberek öncélú attrakciójává. A hit értelme a megszólított emberekben is csak akkor tölti be az Istentől rendelt szerepét, ha kollektivizálódik. Az ószövetségi teológia egyértelműsíti ezt a kultusz, a hit gyakorlás együttes

¹⁹ Török István: Etika Kolozsvár, 1997. 13. oldal

²⁰ Szent Biblia, Magyar Bibliatársulat, Budapest 2011. ISBN 978 963 300 897 3

²¹ Szent Biblia, Magyar Bibliatársulat, Budapest 2011. ISBN 978 963 300 897 3

²² Török István: Etika Kolozsvár, 1997. 111. oldal

megélése által. Az újszövetség sem mond ellent ennek, még akkor sem, ha Jézus folyamatosan hangsúlyozza és gyakorolja a személyes bensőséges meditatív kapcsolatot az Atyával, hiszen minden prédikációja, tanítása és gyógyítása közösséghez köthető és kapcsolható. Még a megdicsőülés hegyére is felvitte a kiválasztottakat, a gecsemáné kertjében is kérte imádkozzanak vele együtt. Egyértelműen kimondható, hogy Isten elkötelezte magát arra vonatkozólag, hogy mindig minden időben, kiválasszon egyeseket a vele való közösségre, hogy miért fontos ez neki, ezt csak a szeretet értetheti meg velünk az, amit Jézus mondott a vőlegényről és az ő menyasszonyáról, amit a próféták által hirdetett meg Isten, mikor a féltő szeretetről beszélt.

A Heidelbergi Káté így vall az anyaszentegyházról:

„54. K.: Mit hiszel a közösséges keresztyén Anyaszentegyházról?

F.: Hogy Istennek Fia az egész emberi nemzetségből Szentlelke és Igéje által, az igazi hitnek egységében magának az örökre kiválasztott gyülekezetet gyűjt egybe a világ kezdetétől fogva annak végéig. Azt oltalmazza és fenntartja. És hogy annak én is élő tagja vagyok és örökké az is maradok.”²³

Érdemes felfigyelni Viktor János teológiai élelítésére, amely tájékozódási pontunk lehet a mai kor kihívásával szemben is, mikor értelmeznünk kell az egy egyház fogalmát, a szekták és más vallások kérdését. „Nyilvánvaló, hogy az az egyház, amelyről a Káté beszél, csak „egy” lehet. Ha Isten Fia ugyanazon Szentlelke és Igéje által hív létre magának és tart meg az idők minden viszontagsága közepette egy kiválasztott gyülekezetet, akkor az nyilvánvalóan nem lehet több, hanem csak egy.”²⁴

Összefoglalva és természetesen szem előtt tartva a kálvini tanítást, érdemes felfigyelni arra, hogy a mi Istenünknek egy egyháza van, ahol az Ő Lelke és Igéje életeteket formáló, közösségeket teremtő hatalomként megjelenhet és állandó jelenléte által építheti, formálhatja az övét. Ez egy oda-vissza történő „kommunikáció” által való-

sul meg, ahol Isten szólhat és azt őt hallgatók válaszolnak szóban és tettekben egyaránt.

Az újkori egyháznak ebben valóban paradigmát kell váltania, hogy ne csak a statikus egyházi struktúrák keretein belül éljen, hanem élő kövekként egymásra épülve hirdessék annak az Istennek fel-séges dolgait, amelyik el és kihívta őt az életre. Így válik értelmezhetővé a paradigmaváltás a misszióban, amely XXI századi módon hirdeti az örökkévaló üzeneteket a mai kor emberének életéről és a mai kor Istenéről.

Végül hadd idézzem David J. Bosch könyvéből azt a megoldást, ami talán a mai kor legtöbb teológusa által elfogadható tézis. A szerző az időszerű missziológia kérdéskörén belül a kettős megbízatásáról beszél a hívőknek, az egyháznak. Ezt a kettős megbízatást abban az értelemben használja, hogy az evangelizálás és a társadalmi felelősség vállalás viszonya, hogy valósuljon meg a jelenkor egyházának életében: „Meg vagyok győződve arról, hogy ha az egyház legfőbb hivatása gyakorlásához visszatérve hirdetné az evangéliumot, és az embereket Krisztushoz térítené, sokkal nagyobb hatást gyakorolna az emberek társadalmi, erkölcsi és pszichológiai szükségleteire, mint bármilyen más módon. A történelem legnagyobb társadalmi mozgalmi közül nem egy jött létre annak eredményeként, hogy egyes emberek megtértek Krisztushoz. Ezek szerint az evangelizálás úgy viszonyul a társadalmi felelősségvállaláshoz, mint a mag a gyümölcs-höz”²⁵

Isten elkötelezte önmagát ehhez a teremtett világhoz, az ő kijelentett Igéjéhez, képmásához az emberhez, hogy közösségben éljenek egymással Isten dicsőségére és a másik örömeire. Élünk és szolgálunk ennek erejével és örömeivel építsük ez által Isten országát és igazságát, az Ő egyházát, hogy életünk legyen és bővítködhessünk általa.

²³ Heidelbergi Káté, Kálvin János kiadó, Budapest 2008. ISBN 978 963 558 059 0 54. oldal

²⁴ <http://docplayer.hu/287423-A-heidelbergi-kate-1-85-kerdes-feleletenek-magyarazata.html> 123. oldal

²⁵ David J. Bosch: Paradigmaváltások a misszió teológiájában, Harmat Kiadó és Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest 2005. ISBN 963 9564 35 4. 372. Oldal

FELHASZNÁLT IRODALOM

- WESTERMANN, Claus: Az Ószövetség teológiájának vázlata, a Budapesti Református Teológia Akadémia, Budapest 1993, ISBN 963 04 3013 4
- BOSCH, J. David: Paradigmaváltások a misszió teológiájában, Harmat Kiadó és Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet, Budapest 2005. ISBN 963 9564 35 4
- ARCHER, L. Gleason: Az Ószövetségi bevezetés vizsgálata, KIA, Budapest 2001 ISBN 963 86148 5 4
- KÜNG, Hans: Credo, KÓDEX Nyomda Győr 1997. ISBN 963 550 204 4
- Heidelbergi Káté, Kálvin János kiadó, Budapest 2008. ISBN 978 963 558 059 0
- SOGGIN, J. Alberto: Bevezetés az Ószövetségbe, Kálvin Kiadó, Budapest 1999. ISBN 963 300 771 2
- MORRIS, Leon: Az újszövetség teológiája, KIA, Budapest 2001. ISBN 963 86148 1 1
- GOPPELT, Leonhard: Az újszövetség teológiája, Református Zsinati Iroda, Budapest 1992.
- Szent Biblia, Magyar Bibliatársulat, Budapest 2011. ISBN 978 963 300 897 3
- TÖRÖK, István: Etika Kolozsvár, 1997

INTERNETES FORRÁSOK:

- <http://docplayer.hu/287423-A-heidelbergi-kate-1-85-kerdes-feleletenek-magyarazata.html>
- <http://reformacio2017.hu/rolunk/>

Bohács Béla:¹

A reformáció jubileumi évének méltó megünneplése Zétényben

Zétény Királyhelmectől 10 km-re észak-nyugatra, a Felső-Bodroghöz észak-nyugati részén a Latorca bal partján fekszik.

A régészeti leletek tanúsága szerint a község területén már az új kőkorbán, a hallstatt korban és a római korban is éltek emberek. Zétényt 1233-ban említik először okiratban „Izdehen” alakban. Már ekkor egészen a 15. századig a Makó család birtoka. 1391-ben „Zeten”, 1409-ben „Zetun”, 1476-ban „Zetnen” néven szerepel a korabeli forrásokban. 1470-ben az Uporiaknak, 1475-ben a leleszi konventnek is voltak itt birtokaik. 1490-ben a Zetényi Csukás család kapta hűbéri birtokként.

Várát a 15. században említik először. 1545-ben a Beöthyek. 1548-ban Malomy György és Némethy Ferenc tokaji várkapitány birtoka lett. A Ferdinánd és Szapolyai János közti trónharcok során Némethy Szapolyai oldalára állt. 1558-ban Ferdinánd vezére Telekessy Imre kassai kapitány a várat háromnapos véres ostrom után vette be, a magát megadó őrséget levágta. 1594-ben a Rákócziaké lett. A vár 17. században már romos volt, 1670-ben a Bocskay család birtoka lett. 1686-ban I. Lipót Zétényt Klobusitzky Ferencnek adományozta. A Klobusitzkyak a romos várat tornyos, nagyszabású kétemeletes kastéllyá építették át, majd a 19. században klasszicista stílusban felújították. A második világháborúban súlyosan megsérült és maradványait a lakosság széthordta. Mára, szinte nyoma sem maradt.

A falu 1598-ban a Rákóczi, a Zay, a Melit és a Telegdy családé. A Sennyeiek 1629-től birtokosai a településnek. 1557-ben Zétény 2 portáig adózott.

¹ Prof. ThDr. Bohács Béla, PhD. katolikus teológus, az Eperjesi Egyetem Görög-katolikus Teológiai Kara Rendszeres Teológiai Tanszékének oktatója. E-mail: vojtech.bohac@unipo.sk

Itt is elterjedt a reformáció, hiszen 1628-ban már igazolhatóan volt református gyülekezet és lelkipásztor a településen. 1720-ban 10 adózó háztartása volt. A 18. században a Klobositzkyak mellett a Sennyeiek birtoka volt. 1787-ben 64 házában 479 lakos élt. 1828-ban 90 háza és 698 lakosa volt. Lakói mezőgazdasággal, cukorrépa- és len termesztéssel, valamint halászattal foglalkoztak. A faluban 19. században a Szirmayak a birtokosok. 1910-ben 760, túlnyomórészt magyar lakosa volt. Mai szlovák hivatalos nevét 1920-ban kapta, addig Zemplén vármegye Bodrogi járásához tartozott. 1938 és 1945 között újra Magyarország része volt.

Vályi András szerint: „ZÉTÉNY. Elegyes falu Zemplén Várm. földes Ura Klobusiczky Uraság, a' kinek szép kastélya van itten, lakosai katolikusok, kevés oroszok, és reformátusok is, fekszik Szinyér, 's Vekéhez nem messze; földgye két nyomásbéli, jó búzát, 's mindenféle veteményt terem, de vizes esztendőben károsíttatik, makk termő erdeje nagy, van jó vízi malma, és Latortzán révje, réttyei szépek, és elegendő szénát teremnek.”^[2]

Fényes Elek szerint: „Zetény, Zemplén v. magyar falu, közel Vekéhez: 473 romai, 137 g. kath., 4 evang., 90 ref., 14 zsidó lak. Kath. templommal, kastélyllyal, 502 hold szántófölddel, a Latorcza vizében halászsattal. Ut. p. Ungvár.”^[3]

Zemplén vármegye monográfiája szerint: „Zétény, latorczamenti magyar kisközség, 121 házzal és 741, nagyjából róm. kath. vallású lakossal. Postája Boly, távirója Királyhelmecz, vasúti állomása Perbenyik. A Zetényi Makó család ősi birtoka, mely itt már 1453-ban szerepel. 1470-ben az Uporiaknak s öt évvel később a leleszi konventnek is van benne része. Már a XV. században vára volt, 1545-ben Beöthy Mihályt s 1548-ban Malomy Györgyöt és Némethy Ferenczet iktatják a várba és tartozékaiba. 1558-ban Némethy Ferencz árulása következtében a császáriak elfoglalták s I. Ferdinánd Telekessynek adományozta. 1594-ben Rákóczy Zsigmondot és Ferenczet iktatják birtokába s az 1598-iki összeírás Rákóczy Ferenczen kívül Zay Miklóst, Melith Pált, Telegdy Józsefet és Telegdy Pál özvegyét említi birtokosaiként. 1600-ban Mindszenty Katalinnak is van itt birtoka, melyet Rákóczy Ferencz zálogba vesz. Azután a Zayak zálogosítják el

itteni részüket Rákóczy Ferencznek, ki azt fiára, Jánosra átíratja. 1629-ben 'Sennyei Sándort iktatják némely részeibe. 1686-ban Lipót császár Klobusitzky Ferencznek adományozza s akkor még a vára is említve van, de ezidőtájt már csak romjaiban állhatott fenn, melyekből Klobusitzky Ferencz a XVII. század végén nagyszabású kastélyt építtetett. A Klobusitzkyakkal együtt később a Sennyeiek is földesurai voltak és most gróf Szirmay Györgynek van itt nagyobb birtoka és az övé az előbb említett kastély is 1888-ban az árvíz nagy kárt okozott a községben. Zetényről vették előnevüket a Franck, a Makó és a Némethy családok. Római katolikus temploma 1877-ben épült. Ide tartozik Margit-tanya és Eszenyke-pusztja. Ez utóbbi már a XV. század elején község és Ezen néven az Ezeni, vagyis az Eszenyi család névadó községe. Egész 1484-ig, a mikor azonban Eszenyke alakban már pusztaként szerepel, az Eszenyiek az urai, de ekkor a Csicseriek és ezek osztályos atyafiai lesznek a birtokosai. 1493-ban Czékei János, 1550-ben Panithy Jánost, 1590-ben Golopy Gáspárt, 1592-ben Paczoth Ferenczet és Palugyay Erzsébetet iktatják részeibe. 1629-ben Sennyei Sándor, 1693-ban Vécsey Sándor kapnak itt részeseket. 1808-ban Szirmay Antal kap rá királyi adományt. Zetény táján feküdt hajdan Kerektó falu, mely már a XV. század elején az Eszenyi család birtoka. 1444-ben Pike Balázst s 1550-ben Skaricza Mátyást iktatják némely részeibe; ettől fogva Zetény sorsában osztozik.”^[4]

2001-ben 788 lakosából 633 magyar és 109 szlovák volt.

Nevezetességei

Szent Istvánnak szentelt temploma a 14. század végén épült. Több-ször felújították, 1877-ben pedig klasszicista stílusban építették át. 1898-ban úgy leégett, hogy még harangjai is elolvadtak. Mai formáját 1937-ben nyerte el, de tornyán és hajóján még mindig láthatók a gótikus elemek.^[2]

A református templom

A falu történetéből tudjuk, hogy a falunak a reformációt követően mindig voltak református lakosai. Templomuk nem volt. Mint filiális község, a szentesi református egyházközséghez tartoztak. Az istentiszteleteken Vékén a református templomban vettek részt. A templomépítés gondolata már korábban is megfogalmazódott, de a külső körülmények nem engedték meg a kivitelezést. A megfelelő körülmények az 1989-es rendszerváltás után kínálkoztak a templom megépítésére. Az építkezés szervezői Füstös Gábor jelenlegi gondnok és családja volt. Édesapja Füstös Zoltán és utána édesanyja Füstös Kornélia is gondnokok voltak a vékei református gyülekezetben. Füstös Gábor munkáját támogatta és segítette felesége Füstös (Dobos) Dóra. Amennyiben más feljegyzések nincsenek, a templomépítés ma már történelmi adatait az ő adataik alapján állítottuk össze.

A templomépítési szándékok a református hívekben tartósan ébren tartotta és erősítette a kultúrház egyik helyiségében beindított mintegy átmeneti istentiszteleti hely. A falu polgármestere² a képviselő testület tagjaival a helyiséget az istentiszteletek végzésére a reformátusok rendelkezésére bocsátotta.

A zétényi reformátusok önálló gyülekezete a vékei filiától való elválással indult be. Az elválási okmány az 1995. május 14-i dátumot tartalmazza.³

Az elválási okmány után Füstös Gábor családja többi tagjától támogatva és együttműködve, beindította a templomépítés nehéz folyamatát. A szervezők részére az induláskor az építéshez nem ált rendelkezésre semmi.

A szervezők részére az első feladat a megfelelő építkezési telek beszerzése volt. A falu Főutcáján eladó lett egy telek, amelyik a Füstös Gábor háza és telke szomszédságában volt. A lehetőséget kihasználva, a Füstös család a telket nagy komplikációk leküzdése után, saját részére vásárolta meg. A komplikációk abból adódtak, hogy a telek-

nek a régi gondolkodásmódnak megfelelően, nagyon sok, zömében már elhunyt tulajdonosa volt. A jogi rendezés sok időt, fáradságot és hivatalos adminisztrációt igényelt. A rendezés folyamata után elhárult az akadály a telek megvásárlása elől, és a vásárlás meg is történt.⁴

A megvásárló Füstös Zoltán, 2010-ben, a telek egy részét a református egyháznak ajándékozta a templom építésére. A telek ajándékozásával meg lett alapozva a templomépítés beindításának a folyamata. A telket mindenekelőtt ki kellett tisztítani a régi és pusztulóban lévő épületektől. Míg a régi épületek társadalmi munkában bontásban és eltakarításban voltak, addig meg lett rendelve az új templom terve.

A templom megtervezésére Szabó Károly királyhelmeci építésmérnök lett felkérve. A felkérés azért esett rá, mert a Bodroghözben több református templomnak volt már a sikeres tervezője. Szabó Károly a terv elkészítését 2011-ben elvállalta.

A megrendelővel való szokásos egyeztetések után a terv 2012-ben lett kész.

Miután meg lett az új templom terve, a zétényi polgármesteri hivatalba be lett nyújtva minden más szükséges hivatalos okmánnyal együtt az építkezési engedélyt kérő kérvény. Az építkezési engedélyt a polgármesteri hivatal 2014-ben adta meg a református egyháznak.

Mivel minden jogtulajdoni és hivatali dolog rendben volt, az építkezés még a 2014-ik évben elkezdődhetett. A templomon, az anyagot kivéve, a munkák önkéntes alapon folytak le, mintegy a templomra való adakozási alapon.

A templom tornya és az összes famunkák, beleszámítva a fedést is, Urbán János vállalkozó mester munkáját dicséri. A templom színeztése, szigetelése csempézése és a kerítés, Liska Béla magánvállalkozó munkája.

A templomi famunkákat: ajtót, ablakokat, padokat, szószéket és az Úr asztalát Botos László zétényi asztalos mester, és gyülekezeti tag, adományként készítette, kivéve az anyag árát.

² A polgármester Szaxon Zoltán.

³ Az okmány a szentesi református parókián található.

⁴ A telek eredetileg Pankulics Anna és Pankulics Mária tulajdona volt. A leszármazottaitól vásárolták meg.

A templomra esperesi engedéllyel gyűjtést végeztek a zétényi gyülekezet tagjai magában Zétényben, Bolyban, Szinyérben, Kisgérésben, Nagygéresben, Őrösön, Nagykövesden, Kiskövesden, Vékén, Szentesben és Radban. A gyűjtést minden faluban felekezeti különbség nélkül támogatták a hívek.

A Zempléni Református Egyházmegye 7.000 ezer euróval járul hozzá a kiadásokhoz.

A Magyarország Kormánya, ill. az Emberi Erőforrások Minisztériuma szintén 7.000 euróval támogatta a templom építésének a kiadásait.

Megható egy zétényi református özvegyasszony „két fillérje”, aki betegségében két euróként gyűjtötte össze adományát a templomra és mellé tette saját halála esetére a lánya számára írott levelet, hogy halála esetén gyűjtését adja az ő adakozásaként a templomépítés javára, amit a lánya a történet elmondásával együtt meg is tett.⁵

A templomnak nincsenek harangjai. A torony elektronikus harangok működésére van előkészítve, ami az anyagi bebiztosítás után lesz beszerelve.

A zétényi református templom építése minden anyagit, adakozást, gyűjtéseket és a társadalmi munkák értékét is egybevéve 100.000 százezer eurót tesz ki.

Az újonnan épített templom, mint a zétényi református hívek lelki központja és istentiszteleti helye, elsősorban Isten dicsőségére és az emberek megszentelésére épült.

A reformáció 500-ik évfordulója alkalmából ki kell emelni azt a tényt, hogy a zétényi reformátusok új templomuk felépítésével méltóképen hozzájárultak a jubileumi év megünnepléséhez.

A templomot 2017. október 1-én főtisztelít Mgr. Fazekas László református püspök szenteli fel.

IRODALOM

VÁLYI, András: Magyar Országnek leírása. Buda: (kiadó nélkül). 1796.

FÉNYES, Elek: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. Pest: 1851.

BOROVSKY, Samu – SZIKLAY, János (szerk): Magyarország vármegyéi és városai: Magyarország monografiája. A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája. Budapest: Országos Monografia Társaság. 1896–1914. Zemplén vármegye.

⁵ Az adakozó neve: Rudas Jolán

Teológiai Fórum

Szerkesztőség levélcíme:
P.O.Box 37.
945 01 Komárno 1.
somogyia@mail.t-com.sk

Nyomja:
Györky Marián – MS print
Alsómhályi

Bejegyzés - regisztráció:
MK SR 3804/2007
ISSN 1337-6519

Teológiai Fórum

A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara és a Calvin J. Teológiai Akadémia tudományos folyóirata.
Főszerkesztő: Mgr. Lévai Attila, PhD, a SJE RTK dékánja, a CJTA igazgatója.

Felölös szerkesztő: ThDr. Somogyi Alfréd, PhD, a SJE RTK dékánhelyettese, a CJTA igazgatótanácsának tagja.

Bejegyzés: MK SR 3804/2007
ISSN 1337-6519

A Teológiai Fórum a

támogatásával jelenik meg.

Teológiai Fórum

Vedecký časopis Reformovanej teologickej fakulty Univerzity J. Selyeho a Teologického inštitútu J. Calvína.
Šéfredaktor: Mgr. Lévai Attila, PhD, dekan RTF UJS, riaditeľ TIJC

Zodpovedný redaktor: ThDr. Somogyi Alfréd, PhD, prodekan RTF UJS, člen Rady TIJC

Poštová adresa redakcie: P.O.Box 37. 945 01 Komárno 1.;
somogyia@mail.t-com.sk

Tlač: Marián Györky – MS print, Michalany

Registrácia: MK SR 3804/2007
ISSN 1337-6519